

Socioekonomisk analys Mellersta Norrland Europeiska socialfonden 2014-2020

Reviderad 10 mars, 2014

Regionförbundet
Jämtlands län

Länsstyrelsen
Västernorrland

Innehåll

Uppdraget – en socioekonomisk analys av Mellersta Norrland	2
Utvärdering av socialfonden -2007-2013	2
Förväntningar på kommande programperiod	3
Mellersta Norrland – en översikt	4
Socioekonomisk »status« i Mellersta Norrland 2013	5
Ett ekonomiskt och ett socialt perspektiv på utveckling i Mellersta Norrland	6
Befolkning och utanförskap	8
Försörjningsbördan – en utmaning i regionen	9
Kvinnor och män, inrikes och utrikes födda samt frågan om jämställdhet	12
En könssegregerad arbetsmarknad	12
Män har lägre utbildning men högre lön	14
Byta yrke och byta arbetsort	17
Tillgänglighet	18
Att stå utan sysselsättning	20
Var finns jobben	21
Konkurrenskraftiga aktiebolag kan behöva nyanställa	22
Arbetsgivarnas behov av arbetskraft	25
Har regionen den utbildning som krävs?	26
Livslångt lärande	28
Aktiv inkludering och sociala innovationer	30
Social ekonomi – en brygga för utsatta grupper	31
Särskilt utsatta grupper i Mellersta Norrland	32
Ohälsa, utanförskap och utsatthet	33
Sociala innovationer och arbetsmarknad	34
Målkonflikter	35
Hur ska Mellersta Norrland arbeta inom ramen för socialfonden?	36
Motiv till investeringsprioriteringar i Mellersta Norrland	36

Uppdraget – en socioekonomisk analys av Mellersta Norrland

Länsstyrelsen i Västernorrlands län har fått i uppdrag av regeringen att tillsammans med Regionförbundet Jämtlands län ta fram en socioekonomisk analys för Mellersta Norrland. Analysen tjänar som underlag för den nationella strategin för Europeiska socialfonden 2014-2020. Analysen utgör också en grund för det regionala handlingsprogrammet som arbetades fram, tillsammans med bland annat representanter för arbetsmarknadens parter, under första halvåret 2014.

Den regionala analysen för programområdet Mellersta Norrland omfattar Västernorrlands och Jämtlands län, med sammanlagt 15 kommuner.¹ Utgångspunkten i analysen är Europastrategin 2020 med målen om ökad sysselsättning, höjd utbildningsnivå och minskat utanförskap. Analysen är kopplad till de förslag om prioriterade områden inom Socialfonden 2014-2020, och som tagits fram i programområdet Mellersta Norrland. Dessa prioriteringar sändes in till Arbetsmarknadsdepartementet i mars 2013, som ett led i arbetet med den nationella strategin.

Analysen grundar sig i huvudsak på statistik för åren 2010-2013. Statistiken finns tillgänglig via Västernorrlands läns, respektive Regionförbundet Jämtlands läns hemsida. I den mån det varit möjligt är statistiken könsuppdelad och vidare också uppdelat efter inrikes respektive utrikes födda kvinnor och män. Förutom statistik bygger också analysen på studier som genomförts av bland annat Arbetsförmedlingen men även av andra myndigheter och organisationer. I det som följer tas erfarenheter från förra programperioden, samt förväntningar på kommande period upp. Därefter ges en översiktlig bild av regionen, följt av en mer fördjupad analys som har eftersträvat ett socioekonomiskt perspektiv.

Socioekonomiska analyser kan bygga på en mängd olika faktorer. Det finns dock ingen entydig bild av vilka faktorer som bör ingå.² Syftet är i regel att visa att levnadsförhållanden hänger samman med människors tillgång till resurser. I det här perspektivet är detta exempelvis resurser som inkomst, tillgång till arbete, utbildning eller hissar på en arbetsplats. Det kan också handla om språk- och kulturkunskaper, körkort och bredband. Analysen har som mål att identifiera de grupper i samhället som saknar resurser som starkt bidrar till ett utanförskap. Detta utanförskap är ofta relaterat till ekonomiska möjligheter att upprätthålla en god levnadsstandard, vilket i sig blir ett hinder när det gäller social sammanhållning. Utöver det länkar analysen samman grupper i utanförskap med behovet av arbetskraft i olika branscher och sektorer.

Utvärdering av socialfonden -2007-2013

Under förra programperioden var målet ökad tillväxt genom en god kompetensförsörjning och ett ökat arbetskraftsutbud. Programmen ska också ta hänsyn till frågor som tillgänglighet, transnationalitet, lärande miljöer och samverkan. Den utvärdering som gjordes av det nationella socialfondsprogrammet pekar på att programmet har fungerat väl och nått ut till fler deltagare

---

¹ Ånge, Timrå Härnösand, Sundsvall, Kramfors, Sollefteå och Örnsköldsvik i Västernorrlands län och i Jämtlands län kommunerna Ragunda, Bräcke, Krokom, Strömsund, Åre, Berg, Härjedalen och Östersund.

² I dagsläget saknas gemensamma socioekonomiska faktorer för att jämföra europeiska länder. Dock pågår ett arbete genom European Socio-economic Classification (ESeC)

än planerat. Här poängteras dock att den individuella nivån betonats – på bekostnad av förväntade förändringar på organisations- och strukturnivå. Den kritik som riktats mot den förre programperioden är därför att den, med hjälp av temporära verksamheter, kom att stödja enskilda individer på lokal nivå. Utvärderingen lyfter också fram att de mål som funnits haft en mindre framträdande roll i projektverksamheten. Programmet anses också bättre ha kunnat bidra till varaktiga förändringar om fler synergier skapats med övrig politik. Ett starkt ägarskap efterfrågas av utvärderingen, likaså en tydligare styrning och fokus på programmålen. Slutligen poängteras att lärande och spridning av resultat kunde ha effektiviserats ytterligare.³

Förväntningar på kommande programperiod

De förväntningar som finns på kommande programperiod och som kommit till uttryck genom offentliga aktörer (framför allt via de tillväxtansvariga myndigheterna i både Jämtland och Västernorrlands län) i Mellersta Norrland kan beskrivas i termer av ett önskat samspel med och överlappning av andra arbetsmarknadspolitiska instrument. Det handlar också om utbildningsresurser som förväntas stå till förfogande. För Mellersta Norrland förväntas programmet kunna skapa balans mellan kompetensförsörjning och insatser för personer som står långt från arbetsmarknaden. Vidare kan en ökad användning av Europeiska Socialfonden vara en väg att möta näringslivets kompetensbehov vid etableringar, omvärldsförändringar och omstruktureringar. Mellersta Norrlands önskan är att socialfonden kan vara så flexibel att det också kan nyttjas för att reducera negativa effekter i efterfrågesvängningar. Exempelvis med hjälp av aktiva omställnings- och kompetensutvecklingsinsatser. Dessa förväntningar, tillsammans med det faktum att Mellersta Norrland utgör en liten arbetsmarknad där kompetensförsörjningsbehovet ofta kan ses som en flaskhals för investeringar och jobbskapande, kom också att ligga till grund för Mellersta Norrlands förslag på investeringsprioriteringar. De båda länen enades kring två investeringsprioriteringar per tematiskt område – totalt tre tematiska områden.⁴ Dessa delgavs Arbetsmarknadsdepartementet den 8 april 2013 (tabell 1).

TABELL 1. MELLERSTA NORRLANDS FÖRESLAG, TEMATISKA MÅL/INVESTERINGSPRIORITERINGAR, 8 APRIL 2013

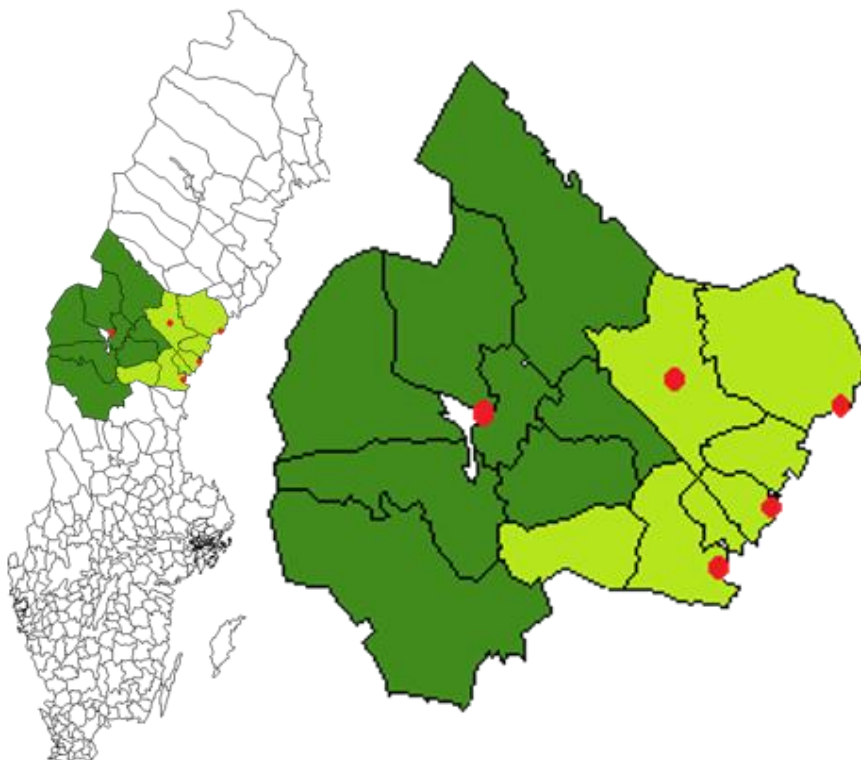
Mål: Främja sysselsättning och stödja arbetstagarnas rörlighet.
Tillgång till sysselsättning för arbetssökande och icke förvärvsarbetande, inklusive lokala sysselsättningsinitiativ, samt stöd till arbetstagarnas rörlighet.
Jämställdhet och åtgärder för att göra det lättare att kombinera arbete och privatliv
Mål: Investera i utbildning och livslångt lärande
Stärka lika tillgång till livslångt lärande, höja arbetskraftens kompetens och förbättra utbildningens relevans på arbetsmarknaden
Minska andelen elever med enbart grundskoleutbildning, och främja lika tillgång till bra förskole-, grundskole- och gymnasieutbildning
Mål: Främja social inkludering och bekämpa fattigdom
Aktiv inkludering
Främjande av den sociala ekonomin och socialt entreprenörskap

³ Regeringskansliets promemoria 2013-03-12 – Utvecklingsbehov, tillväxtpotential och socioekonomisk analys till partnerskapsöverenskommelsen

⁴ De tematiska områdena utgår från EU:s gemensamma utvecklingsstrategi "Europa 2020" med nyckelbegreppet *smart, hållbar och inkluderande tillväxt för alla*.

Mellersta Norrland – en översikt

Regionen som ligger mitt i Sverige avgränsas i väster av Norge och i öster av Bottenhavet. I norr gränsar regionen mot Västerbottens län och i söder mot Gävleborgs och Dalarnas län (figur 1).

FIGUR 1. MELLERSTA NORRLAND, JÄMTLANDS OCH VÄSTERNORRLANDS LÄN, STÄDERNA SOLLEFTEÅ, ÖRNSKÖLDSVIK, HÄRNÖSAND, SUNDSVALL OCH ÖSTERSUND MARKERADE.

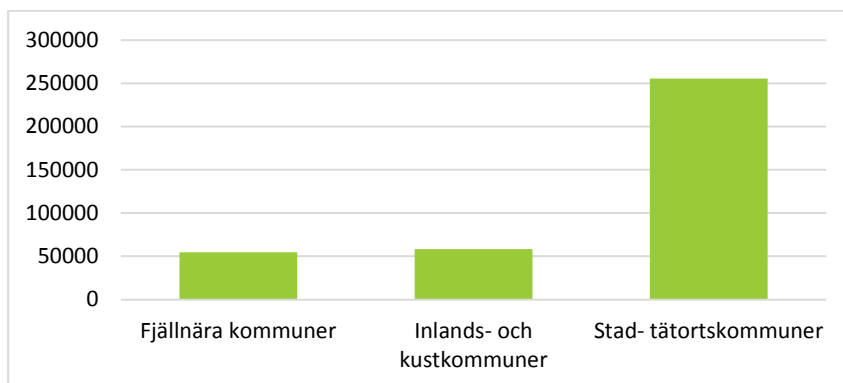
Mellersta Norrland är generellt sett gleset befolkad, här bor cirka 5 invånare per km². Rikssnittet är 23,3 och inom EU är det 118 invånare per km². Mellersta Norrland är också den NUTS 2 region i landet som har störst andel av befolkningen boende utanför tätorter.

De inomregionala skillnaderna är stora – närmare 60 procent av regionens befolkning (cirka 200 000) återfinns i och kring tre av regionens fem städer – Östersund i inlandet och Sundsvall och Örnsköldsvik vid kusten. Knappt 8 procent av befolkningen är födda i ett annat land. Snittet för riket är drygt 15 procent. I regionen återfinns också ett urfolk och en etnisk minoritet i Sverige, samerna. Cirka 4 000-5 000 bor i Jämtlands, Dalarnas och i Västernorrlands län. Området vid kusten är vinterbetesmarker för de renskötande samerna och ett flertal samer har valt att bosätta sig där.⁵

En grov indelning av befolkningen i regionens 15 kommuner redovisas i figur 2 – här uppdelad efter tre kommungrupper med fem kommuner i vardera. En grupp utgörs av de kommuner som gränsar mot fjällen i väst (Härjedalen, Berg, Åre, Krokom och Strömsund), en annan grupp är de mindre kommuner som finns i inlandet och vid kusten (Ånge, Bräcke, Ragunda, Kramfors och

⁵ Källa: Sametinget

Timrå) och den tredje gruppen består av de fem kommunerna där regionens städer finns – Örnsköldsvik, Sollefteå, Härnösand, Sundsvall och Östersund, figur 2.⁶

FIGUR 2. MELLERSTA NORRLAND, ANDEL BEFOLKNING I GRUPPER AV KOMMUNER (2012)⁷5

Tre av de fem städerna ligger vid den Västernorrländska kusten, vilket innebär att befolkningskoncentrationen i regionen också ligger vid kusten. I inlandet är befolkningen koncentrerad till Sollefteå och Östersund. I Östersund bor också cirka hälften av Jämtlands läns befolkning. Befolkningens koncentration till de tre större städerna i Mellersta Norrland förväntas också öka de närmaste åren – prognosen, framtagen av SCB, är att cirka 3000 personer flyttar till dessa områden.

Att merparten av befolkningen koncentrerats till kusten kan förklaras av att här finns den största andelen stora företag och industrier i Mellersta Norrland. Inlandet å sin sida, förutom Östersund, präglas av en gles näringslivsstruktur med många ensamföretagare. Flera av inlandets företagare har sin utkomst kring turismen. Näringslivsstrukturen och städernas placering har också en historisk förklaring. Den stora andelen skogsmark och många sjöar och vattendrag har varit en förutsättning för de samhällen som byggts upp kring industrialisering och vattenkraftsutbyggnad. Kring dessa har sen företag, kommuncentra och städer etablerats.

Mellersta Norrland präglas också av långa avstånd – till arbete, handel och fritidsaktiviteter och till utbildning och offentlig service. Många invånare har mellan 20 och 25 mil till närmsta universitet eller sjukhus och företagen har långt till nationella och internationella marknader, avståndet till Stockholm är i snitt mellan 40-50 mil. Sammantaget kan sägas att regionens glesa struktur kraftigt inverkar på tillgängligheten i Mellersta Norrland.

Socioekonomisk »status« i Mellersta Norrland 2013

En första fingervisning om Mellersta Norrlands socioekonomiska status kan beskrivas i två perspektiv. Dels ges genom bruttoregionprodukten (BRP)⁸ och dels genom Human Development Index (HDI) – eller »mänsklig utveckling«.⁹ Inget av måtten ger en fullständig bild av regional välfärd eller hållbar utveckling. BRP ger mycket positiva värden för regionen, men är också ett

⁶ Denna kommungruppsindelning används i analysen där statistik så medger.

⁷ SCB, befolkningsstatistik 31 dec 2012

⁸ Bruttoregionalprodukten är den totala ekonomiska aktiviteten i en region och räknar på värdet av alla varor och tjänster, bruttoinvesteringar och export under ett år

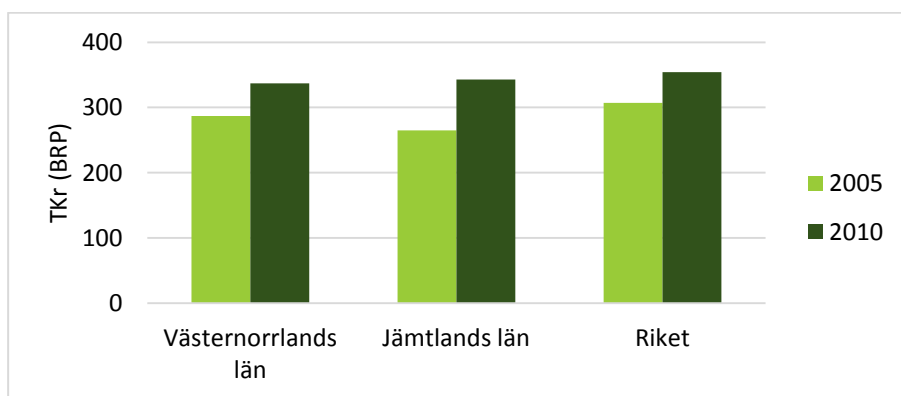
⁹ HDI är framtaget av Förenta Nationerna som ett alternativt mått på välfärd och som komplement till BRP

grovt mått på ekonomisk utveckling och tar inte hänsyn till den sociala dimensionen. Human Development Index (HDI) – som togs fram av Förenta Nationerna 1990 – var ett komplement till ekonomiska bedömningar av ett land. HDI är ett index och har fokus på den sociala dimensionen. I ett socioekonomiskt sammanhang ger HDI ett mer »rättvist« mått än BRP, därför används genom HDI för att ge en övergripande bild av det socioekonomiska läget i Mellersta Norrland. Innan vi går närmare in på HDI ska dock något kort sägas om hur det är uppbyggt.

När FN arbetade fram HDI var utgångspunkten att mänsklig utveckling är »en process som utökar människors valmöjligheter«. Därför omfattar HDI både jämlikhet, jämställdhet och fattigdom.¹⁰ En svensk variant togs fram av Reforminstitutet 2012, baserat på offentlig statistik. I den svenska tappningen användes HDI för att ranka Sveriges kommuner i förhållande till varandra. Det »bästa« kommunen gavs därför värdet 1 och den »sämsta« fick värdet 290.

Det svenska indexet för mänsklig utveckling omfattar fem kategorier: »skolan, jobben, hälsan, pengarna och utanförskap«. I varje kategori ingår mellan tre och sju variabler. »Skolan« mäter både andel underkända i årskurs nio, avhoppare från gymnasiet och övergång till högre utbildning. Måtten för »Jobben« rör olika grupper av arbetslösa. »Hälsa« rör sjuktal, förtidspensioner och medellivslängd. »Pengarna« är mått på individens ekonomi och »Utanförskap« handlar om utflyttning, utrikes födda och företagsklimat. Det svenska HDI omfattar totalt 18 variabler.¹¹

Ett ekonomiskt och ett socialt perspektiv på utveckling i Mellersta Norrland
BRP för Mellersta Norrlands uppgick år 2010 till 339 000 kronor per invånare, vilket kan anses som mycket bra - rikssnittet låg på 356 000 kronor. Jämförs åren 2005 och 2010 framgår att regionen, i enbart ekonomiska termer, ökat BRP rejält, likvärdigt med rikssnittet (figur 3).

FIGUR 3. BRUTTONATIONALPRODUKTEN FÖRDELAT PER INVÅNARE I MELLERSTA NORRLAND, ÅREN 2005 OCH 2010.¹²

De inomregionala skillnaderna är dock mycket stora – exempelvis är BRP för Ragunda kommun så högt som över 700 000 kronor fördelat på individ. För Kramfors kommun knappa 270 000 kronor.

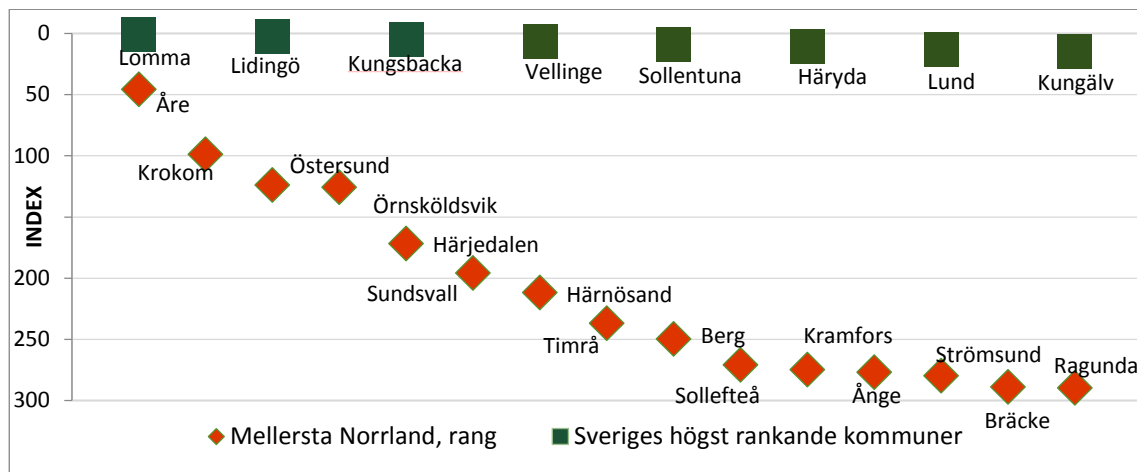
¹⁰ Naturvårdsverkets rapport 6453, Indikatorer för Välfärd och Hållbar Utveckling.

¹¹ En detaljerad redogörelse för variabler i HDI framgår av bilaga 1

¹² SCB, Regionala räkenskaper, reviderad 2013-02-09

Ragundas höga BRP förklaras av de resurser som är kopplade till energisektorn, främst genom vattenkraften. Eftersom inkomsten är central för en individs levnadsstandard bör BRP jämföras mot den genomsnittliga lönen i Mellersta Norrland. Förvärvsinkomsten 2011 var 218 000 kronor, detta är drygt 100 000 kronor lägre än BRP.¹³

Tvärt emot vad BRP anger så visar den svenska varianten av HDI att av regionens 15 kommuner hamnar nio kommuner mycket långt ned i index, jämfört andra kommuner i Sverige (figur 4).

FIGUR 4. MELLERSTA NORRLANDS 15 KOMMUNER, JÄMFÖRT DE HÖGST RANKANDE KOMMUNERNA I SVERIGE, RANKING 1-290 I INDEX »HDI«

Ovanstående index jämför hur regionens kommuner placerar sig i förhållande till några av de högst rankade kommunerna i Sverige. Bland de lägst rankade kommunerna (i hela landet) ligger Sollefteå, Kramfors, Ånge, Strömsund, Bräcke och slutligen Ragunda som placerar sig sist med rankingen 290. Åre, rankas som 46:a och är den enda kommunen i regionen som närmar sig de högst rankade.

Om man utgår från Förenta Nationernas synsätt om att mänsklig utveckling är viktigt för att öka individen valmöjligheter och framtidsutsikter indikerar index att vissa grupper i regionens kommuner till viss del saknar handlingsutrymme. I det här sammanhanget kan exempelvis individer som inte genomför gymnasieutbildningar ha sämre valmöjligheterna senare i livet. Den som är arbetslös riskerar en ekonomisk och socialt utsatt situation, vilket i sin tur minskar handlingsutrymmet. Mellersta Norrlands ranking i HDI kan därför ses som en fingervisning om det socioekonomiska läget i regionen.

Även om regionen som helhet placerar sig lågt på indexet finns några inomregionala avvikelser som bör nämnas: Bland annat ligger både Ånge och Örnsköldsvik högt när det gäller övergång till högre studier. Strömsund har få ungdomar som hoppar av gymnasieskolan och Sollefteå har låg andel elever med icke godkända betyg från årskurs nio. Timrå har få individer med betalningsförelägganden och arbetslösheten är låg bland unga i Åre. I Härjedalen finns få långtidssjukskrivna. Trots dessa positiva signaler visar flera kommuner upp ogynnsamma siffror

¹³ SCB, Sammanräknad förvärvsinkomst – snitt på medianinkomsten per kommun, 2011 års priser. Här ingår även arbetslöshetsersättning, pension och andra skattepliktiga bidrag.

när det gäller avhopp från utbildning, arbetslöshet, ohälsa, ekonomiska resurser och svårigheter med integration.

I tabell 2 redovisas den genomsnittliga rankingen för Mellersta Norrlands kommuner i respektive kategori som ingår i indexet.

TABELL 2. GENOMSNITTLIG RANKING FÖR MELLERSTA NORRLANDS KOMMUNER, PER KATEGORI SOM INGÅR I HDI

SKOLAN	JOB BEN	HÄLSAN	PENGARNA	UTANFÖRSKAP
174	206	204	189	175

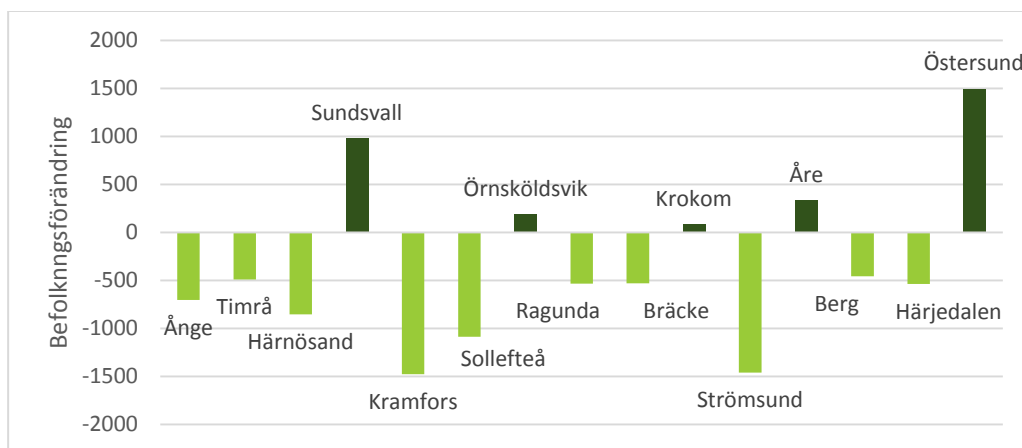
Sammantaget konstateras att regionen, trots en god ekonomisk utveckling den senaste femårsperioden – visar att de inkomstnivån är betydligt lägre än snittet för riket. HDI pekar också på att regionen har hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå och höga ohälsotal. Dessutom tappar regionen befolkning – både på naturlig väg och genom utflyttning. Bland unga handlar det om arbete, både i och utanför Sverige, om att resa men även för att många unga väljer att studera på annan ort.¹⁴ HDI pekar också ut kommuner i Mellersta Norrland som är särskilt utsatta när det gäller sysselsättning, unga och äldres utbildning, ohälsotal och en minskande befolkning, vilket indikerar ett begränsat handlingsutrymme både för dessa grupper och för kommunerna i sin helhet. Den resterande analysen kommer att fördjupa sig i de områden som pekas ut i indexet.

Befolkning och utanförskap

Befolkningen i Mellersta Norrland kan beskrivas som homogen – många är födda och uppvuxna i regionen – i familjer som funnits här i flera generationer. Utflyttarna är fler än inflyttarna och bland de som flyttar tillbaka har många också anknytning till något av länen, eller till något annat norrlandslän. De få som kan bidra till heterogenitet är i huvudsak de som flyttar in från andra länder samt den minoritet som utgörs av den samiska befolkningen. En västernorrslänning eller jämtlänning är därför väl integrerad i »sitt eget samhälle« och kanske också omedveten om hur detta kan verka som utestängande för andra grupper. Med en allt mer krympande befolkning är det viktigt att människor från andra delar av Sverige och världen väljer att bosätta sig här. Inte minst för att tillgodose behovet av arbetskraft men även för att skapa balans mellan andelen unga, andelen medelålders och andelen äldre..

Trots en total befolkningsminskning i hela regionen har ändå en marginell ökning skett i kommuner som Sundsvall, Åre och Östersund. En prognos för åren 2012 till 2025 pekar dock på fortsatt minskning – totalt – men även en fortsatt ökning i Sundsvall och Östersund (figur 5).

¹⁴ Se exempelvis Regionförbundet Jämtlands läns ungdomsutredning "Vill framtiden bo i Jämtlands län?"

FIGUR 5. BEFOLKNINGSFÖRÄNDRING, PROGNOIS PER KOMMUN 2012-2025 (SCB)

Befolkningen minskar framför allt i gruppen unga, – vilken gör skillnaden till gruppen äldre extra stor. Detta får konsekvenser, bland annat i termer av försämrad skattekraft och försörjningsbörda. Grupper, som är i avsaknad av förvärvsarbete, blir än mer beroende av de som står för försörjningsbördan. På mindre orter handlar det inte enbart om skattekraft utan även om att behålla nödvändiga funktioner och service i lokalsamhället – bland annat arbetskraft inom vård, skola och omsorg.

Att stå utanför arbetsmarknaden och vara beroende av samhällets insatser på små orter kan ha både för- och nackdelar. En vårdare kan också vara din granne eller din vän. Detta kan alltså innebära att en person får ingående insyn i en annan persons privatliv. En utsatt situation för vårdtagaren samtidigt som här också finns en styrka i att båda parter känner varandra väl. Det är därför inte ovanligt att fler tjänster än vad som »ingår» i uppdraget erbjuds när exempelvis någon från hemtjänsten besöker en äldre, i synnerhet om de känner varandra. En aspekt på sådana situationer är att den som tjänstgör som exempelvis sjuksköterska i glesbygd – kan behöva fler kompetenser än vad som behövs för tjänst vid ett sjukhus.¹⁵

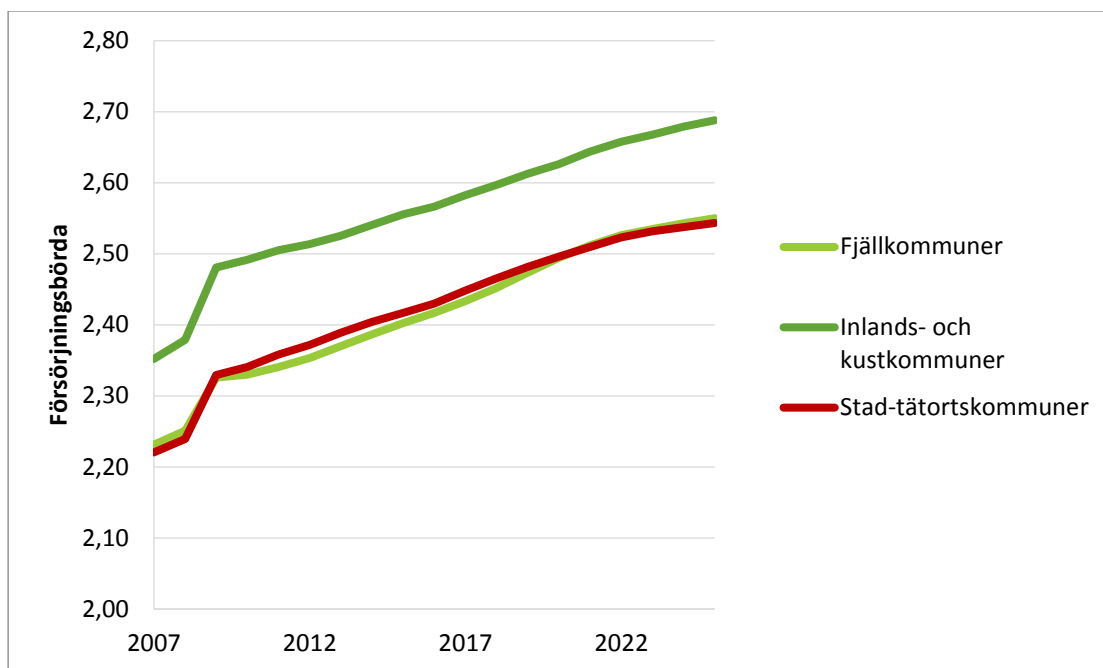
Försörjningsbördan – en utmaning i regionen

När de stora födelsekullarna från 1940-talet och senare också de från 1960-talet går i pension är konsekvensen att försörjningsbördan ökar. Från en relativt stabil nivå den senaste femtioårsperioden är prognosen en ökad försörjningsbörda i Mellersta Norrland, inte minst när det gäller inlands- och kustkommunerna – där varje förvärvsarbetande kommer att försörja mellan 2, 3 och 2, 5 personer det närmsta året, det vill säga både sig själv och ytterligare 1, 5 personer.

Om ytterligare några år kommer försörjningsbördan öka, inte minst i inlands- och kustkommunerna, ett värde som kommer att närma sig tre personer om 15 år. (figur 6).¹⁶

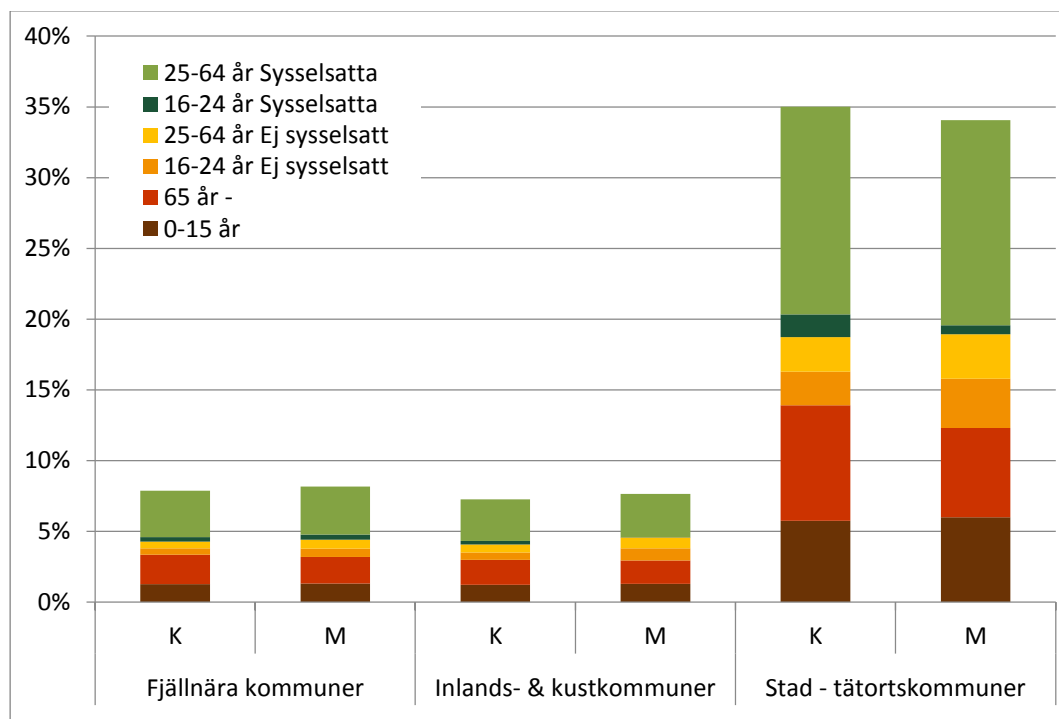
¹⁵ Vid Umeå Universitet ges exempelvis en mastersutbildning som syftar till att bredda kunskapen bland sjuksköterskor som arbetar i glesbygd.

¹⁶ SCB definierar försörjningsbördan som kvoten mellan totalbefolkningen och sysselsatta mellan 20-64 år. Detta innebär att illustrationen i figur 7 också inkluderar sysselsatta i åldrarna 16-19 år.

FIGUR 6. FÖRSÖRJNINGSBÖRDA 2007–2025, PROGNOIS FRÅN 2010, KÄLLA SCB

Bilden av försörjningsbördan i Mellersta Norrland kan illustreras genom att sätta andelen sysselsatta (grön stapel) i relation till andel ej sysselsatta (gul/röd stapel i figur 7 nedan).

FIGUR 7. ILLUSTRATION ÖVER FÖRSÖRJNINGSBÖRDAN, REGIONENS BEFOLKNING 2011 – KVINNOR OCH MÄN FÖRDELADE EFTER SYSSELSATTA OCH EJ SYSSELSATTA I TRE KOMMUNGROPPER¹⁷

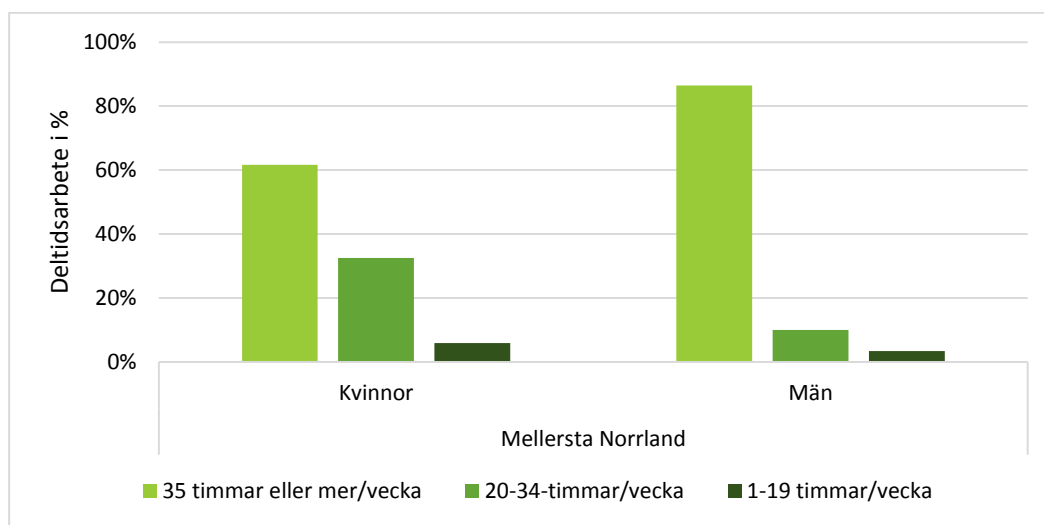
¹⁷ SCB, RAMS och befolkning, 2011 – ej sysselsatta innefattar arbetslösa, sjukskrivna, förtidspensionärer mm

Den grupp som i figur 7 illustrerar »försörjningsbördan« (gröna staplar) är den andel som är *sysselsatta* i Mellersta Norrland. Det vill säga de som förvärvsarbetar mellan en timme till 35 timmar i veckan eller mer. I den andra gruppen *ej sysselsatta* återfinns utöver elever, studenter, och pensionärer också sjukskrivna, arbetslösa och andra som av olika skäl står utanför arbetsmarknaden. Sammantaget utgör de dock en lägre andel av skattekraften.

Att gruppen unga *sysselsatta* är ungefär lika stor som unga *ej sysselsatta* kan förklaras av att många i den åldersgruppen finns många som fortfarande går i gymnasiet eller studerar vid exempelvis universitet, folkhögskolor, yrkeshögskolor eller liknande.

Figur 7 ovan förtydligar befolkningens koncentration till de stadsnära kommunerna, där framför allt äldre kvinnor är i majoritet. Här framgår också att i stadskommunerna är det betydligt färre unga kvinnor än män i gruppen *ej sysselsatta* unga – vilket antyder att många unga kvinnor sökt sig från regionen för att arbeta eller studera. Vidare framgår att andelen kvinnor är lägre i de andra två kommungrupperna, något som pekar på att kvinnor flyttar till regionens städer. I inlandskommunerna är gruppen sysselsatt unga försvinnande liten, särskilt bland unga män. Något som också indikerar att det saknas arbetstillfällen för denna grupp, samtidigt som något gör att de väljer att stanna kvar i sin hemkommun.

I övrigt kan sägas att försörjningsbördan är relativt jämt fördelad mellan kön över hela regionen. Totalt ingår 45 procent av invånarna i gruppen sysselsatta. Av dessa utgör männen 22 procent och kvinnorna något fler, 23 procent. Samtidigt är det av vikt att notera att betydligt fler kvinnor än män deltid (figur 8).

FIGUR 8. FÖRVÄRVSARBETANDE EFTER TID OCH KÖN, I MELLERSTA NORRLAND 2011

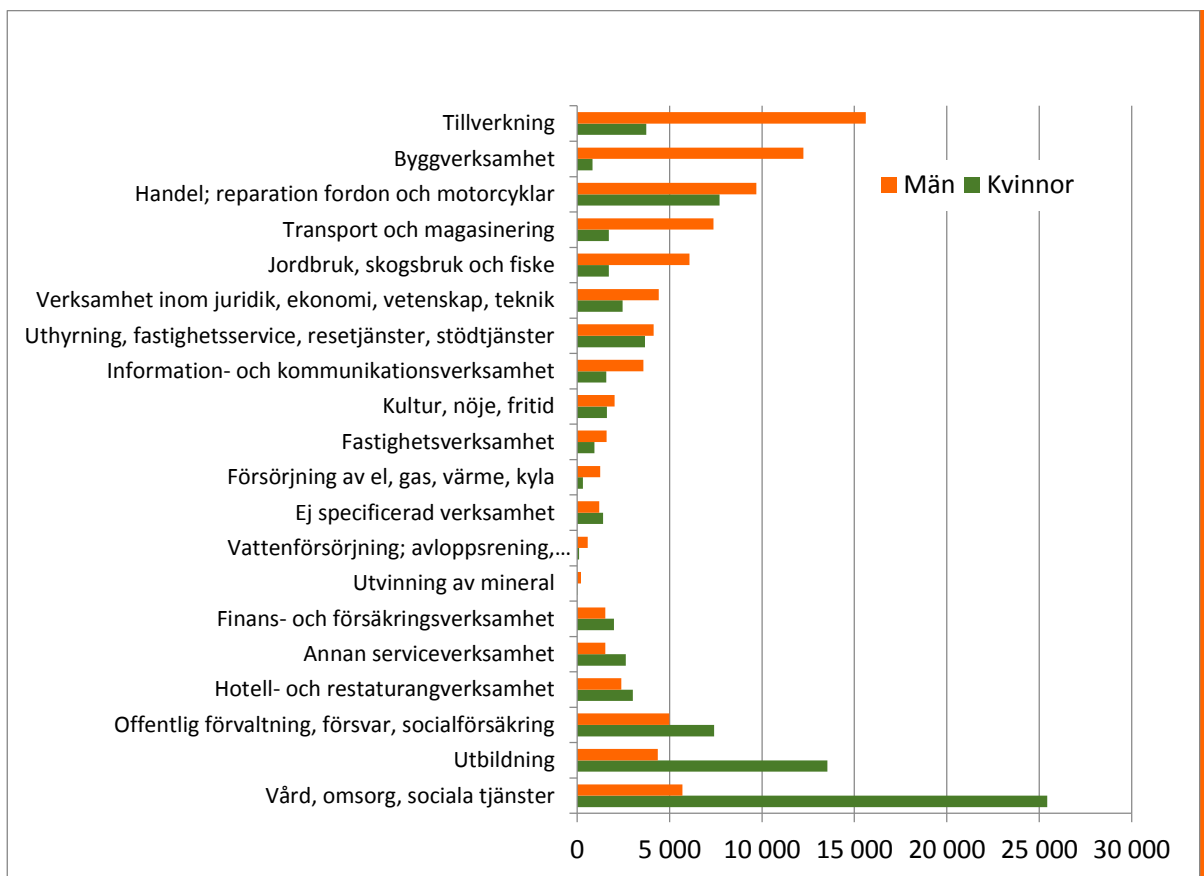
Sammanfattningsvis konstateras (av figurerna 7 och 8) att det är männen som står för merparten av försörjningsbördan i regionen. Vi ser också att befolkningen är koncentrerad till städer, fler kvinnor bor också i dessa kommuner. Inte minst äldre kvinnor. Andelen äldre kvinnor är också högre i de fjällnära kommunerna jämfört med inlands- och kustkommunerna. Samtidigt har alla små kommunerna en högre andel äldre totalt. Fler män bor också i de mindre kommunerna, i tillägg till det finns här en mindre andel sysselsatta män. Gruppen unga mellan 16-24 är relativt låg i hela Mellersta Norrland – särskilt unga kvinnor.

Kvinnor och män, inrikes och utrikes födda samt frågan om jämställdhet

Den ovan redovisade statistiken har redan nu pekat på att regionens kvinnor och män verkar under olika förhållanden. Därför finns det all anledning att belysa jämställdheten i Mellersta Norrland mer ingående. Ytterligare en dimension på jämställdhet är att dela upp kvinnor och män i gruppen utrikes, respektive inrikes födda. Den offentliga statistiken är dock inte tillräckligt detaljerad för att göra den jämförelsen inom samtliga områden som tas upp i detta avsnitt.

En könssegregerad arbetsmarknad

I Mellersta Norrland har varken utbildningsval eller näringslivsstrukturen förändrats de senaste två decennierna. Arbetsmarknaden är könssegregerad. Regionen domineras av två näringar: tillverkningsindustri och byggverksamhet. I dessa två näringar arbetar 31 procent av de förvärvsarbetande männen, på ett liknande sätt förhåller det sig inom vård, skola och omsorg, där merparten av regionens kvinnor arbetar (figur 9).

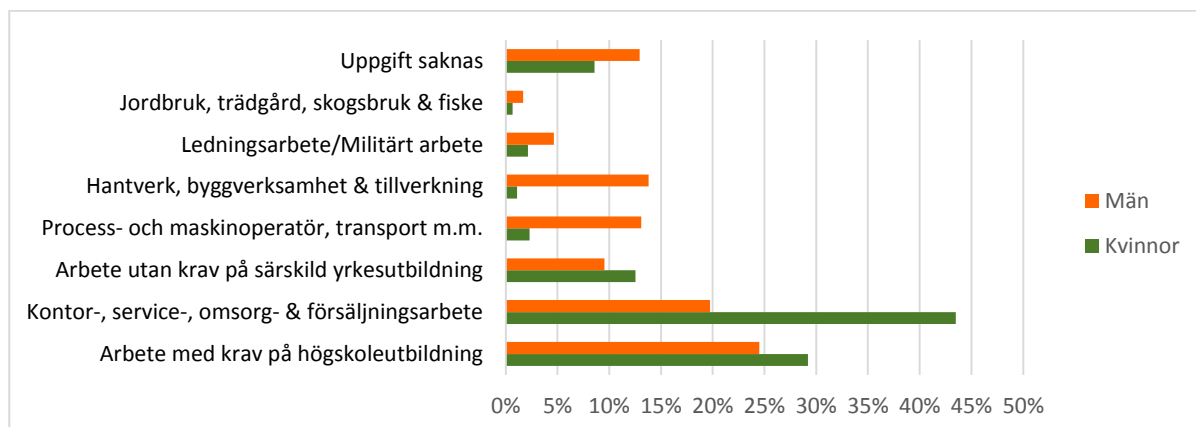

FIGUR 9 ANTAL FÖRVÄRVSARBETANDE FÖRDELAT PÅ KÖN OCH NÄRINGSREN (SNI 2007) ÅR 2011¹⁸

Figur 9 visar att kvinnors arbetsliv är koncentrerat till färre sektorer på arbetsmarknaden, männens arbetsliv är utspridd över betydligt fler sektorer. En något annorlunda fördelning kan

¹⁸ Källa: SCB RAMS (regional arbetsmarknadsstatistik)

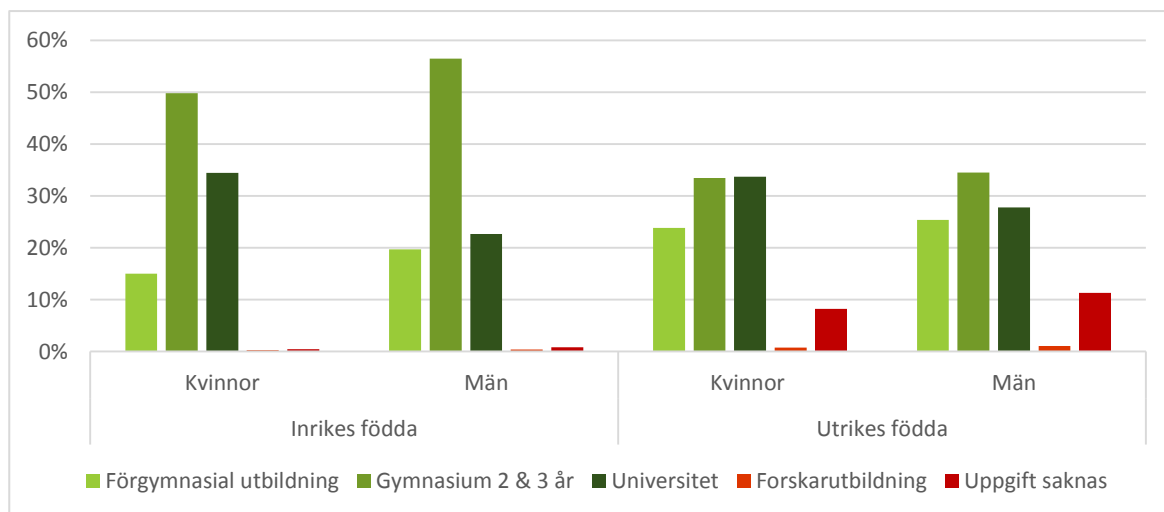
ses bland regionens utrikesfödda, bland annat återfinns en större andel män inom service och omsorg – trots att de också dominerar inom branscher som bygg och tillverkning (figur 10).

FIGUR 10. FÖRDELNING ÖVER YRKEN, ANDEL SYSSELSATTA UTRIKESFÖDDA (PROCENT) I MELLERSTA NORRLAND, 2013.

Figur 10 visar också att en stor andel av utrikes födda återfinns inom yrken där krav på teoretisk specialistkompetens och högskoleutbildning krävs. Här framgår också att fler utrikesfödda kvinnor än män har tjänster som kräver högre utbildning. Figuren visar också att runt 13 procent av kvinnorna och knappt 10 procent av de utrikes födda återfinns i kategorin ”arbeten utan krav på särskild yrkesutbildning”. Detta säger dock inget om den faktiska kompetensen hos individen.

Utbildningsnivån i Mellersta Norrland är generellt att betrakta som låg. I Mellersta Norrland har cirka 19 procent en högre utbildning, jämfört riket som ligger på 25 procent. Utbildningsnivån för 16-64 åringar i regionen redovisas i figur 11.

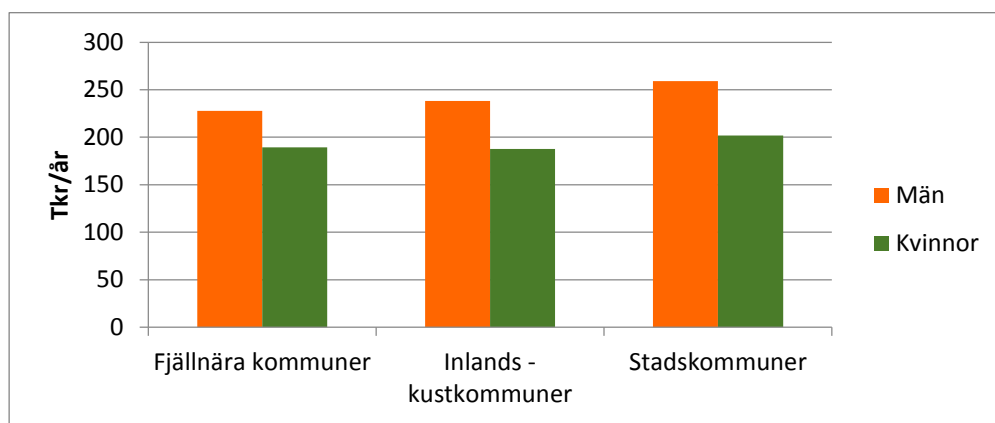
FIGUR 11. UTBILDNINGSNIVÅ, BEFOLKNING MELLERSTA NORRLAND 16-64 ÅR, 2013

När det gäller utbildning är skillnaderna mellan kvinnor och män och mellan utrikes och inrikes födda stora. När det gäller högre utbildning är detta mer vanligt bland kvinnor. Även bland utrikesfödda är andelen kvinnor med högre utbildning fler, dock är det något fler utrikesfödda män som har högre utbildning jämfört inrikes födda män. Bland utrikes födda är det också något högre andel som har forskarutbildning, jämfört inrikes födda. I individer räknat finns det 245

inrikes födda kvinnor och 386 inrikes födda män med forskarutbildning. De utrikesfödda, som utgör en liten andel av befolkningen, har hela 76 kvinnor och 102 män med motsvarande utbildningsnivå.

Män har lägre utbildning men högre lön

Trots att regionens kvinnor har högre utbildning än männen är medelinkomsterna för män mer än en femtedel högre. Snittet (20 år och äldre) är närmare 243 000 kronor för män och drygt 190 000 för kvinnor. En skillnad i månadslön runt 4500 kronor. Inkomsterna är dessutom högre i städerna än i de andra kommungrupperna. En förklaring är att i städer råder en högre konkurrens på arbetsmarknaden (figur 12)

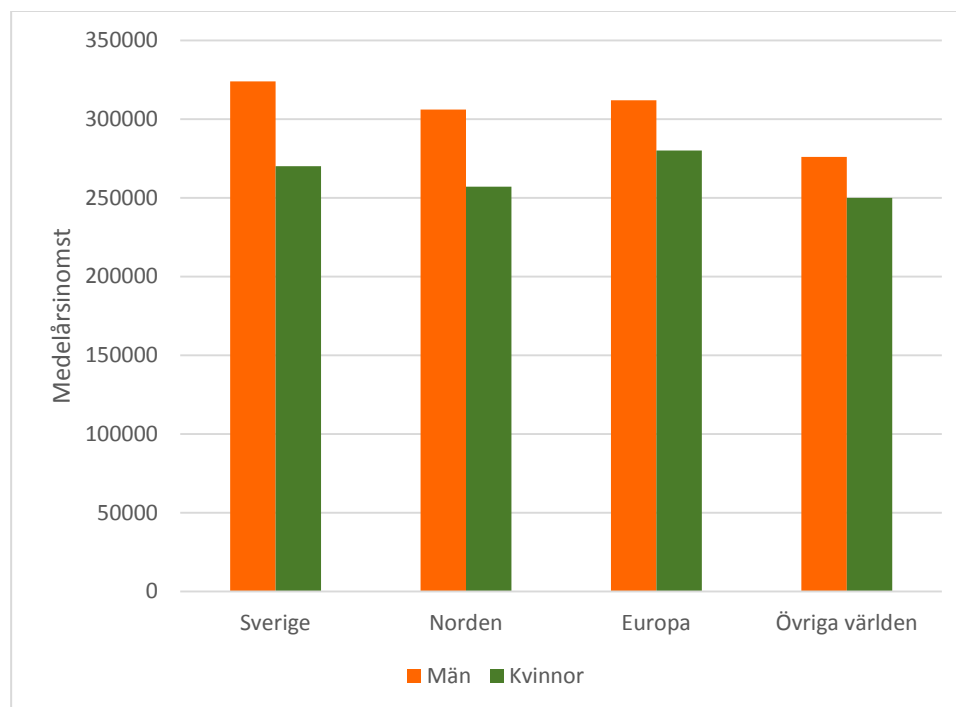

FIGUR 12. MEDELINKOMST FÖRDELAT PÅ KVINNOR OCH MÄN I KOMMUNGRUPPER, MELLERSTA NORRLAND 2012

I de fjällnära kommunerna finns de lägsta medelinkomsterna (män och kvinnor tillsammans) – vilket till viss del kan relateras till relativt låga lönerna som finns inom hotell- och restaurangbranschen och där många enbart arbetar under en säsong. Samtidigt är medellönen för kvinnor i inlands- och kustkommunerna marginellt lägre jämfört med inkomsten bland kvinnor i fjällkommuner och i städerna.

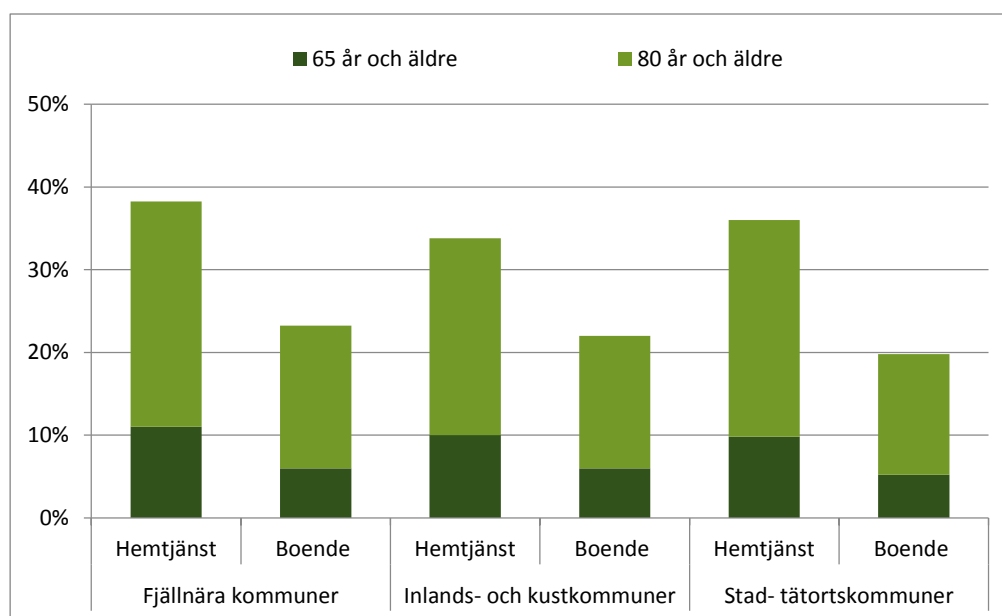
I en studie av IFAU görs en jämförelse mellan löner för utrikes och inrikes födda.¹⁹ Studien visar att kvinnor födda i Norden och övriga världen, i snitt har lägre medelinkomst än inrikes födda kvinnor, samt att inrikes födda män har den högsta medelinkomsten (figur 13). Troligtvis råder liknande förhållanden i Mellersta Norrland.

¹⁹ Unga invandrare- utbildning, löner och utbildningsavkastning, rapport 2012:6, IFAU

FIGUR 13. MEDELINKOMST FÖR INRIKES OCH UTRIKESFÖDDA KVINNOR OCH MÄN, SVERIGE, 2013 (EGEN BEARBETAD STATISTIK)

Utöver att kvinnor har en lägre lön, särskilt utrikes födda kvinnor, så använder kvinnor också mer tid till både föräldraledighet och ledighet för vård av anhörig – i regel en förälder eller en svärförälder.²⁰ Ett antagande som kan göras är att kvinnor i fjällnära kommuner, jämfört de andra kommunerna, i högre utsträckning gör insatser för äldre anhöriga då andelen äldre inom den sociala omsorgen är högre (figur 14) och det faktum att det bor färre kvinnor i yrkesverksam ålder i dessa kommuner.

²⁰ SCB, Valfärd 1/2012

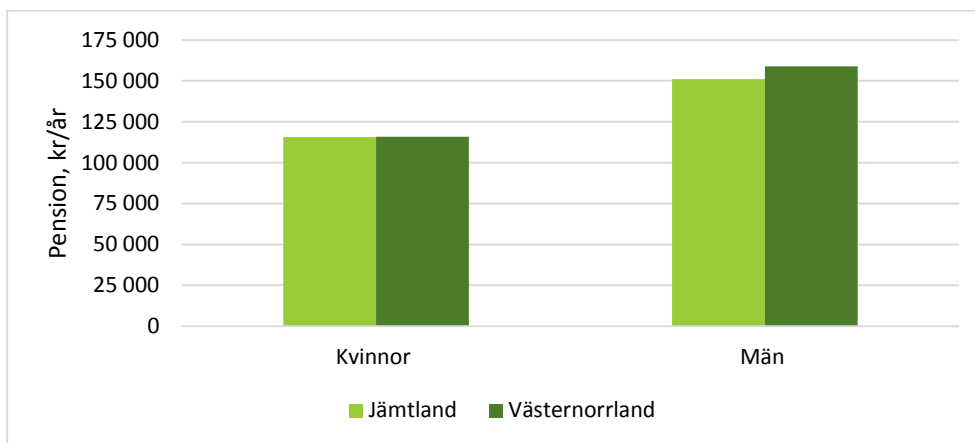

FIGUR 14. ANDEL ÄLDRE (BOENDEFORM OCH ÅLDERSGRUPP) INOM SOCIAL OMSORG, FÖRDELAT PÅ KOMMUNGRUPPER, MELLERSTA NORRLAND

Ytterligare en konsekvens av att kvinnor vårdar äldre anhöriga är den tid det tar att pendla mellan exempelvis ett arbete, den egna bostadsorten och en äldre anhörig som finns i den sociala omsorgen i en annan kommun. Tillgång till kollektivtrafik och annan tillgänglighet kan i sådana fall vara av betydelse för möjligheten att byta arbete eller att arbeta heltid.

Samtidigt bör sägas att en hög andel äldre i omsorg bidrar till arbetstillfällen i de mer glest befolkade kommunerna, dock är det nästan uteslutande kvinnor som arbetar i denna sektor. En minskad andel kvinnor i glest befolkade kommuner kan också innebära att fler män kan behöva omskolas eller utbildas för att klara behovet av personal inom exempelvis äldreomsorgen.

Kvinnor tar också större ansvar för hushållsarbetet i hemmet. Detta sammantaget skapar en negativ samverkansspiral där änden på spiralen är lägre pension.²¹ Pensionerna skiljer sig cirka 20 procent mellan kvinnor och män – männen har än högre pension i Västernorrland – vilket kan förklaras av industrins högre löner och där många män både arbetar och har arbetat (figur 15).

FIGUR 15. PENSION, MEDELÅRSBELOPP, FÖRDELAT PÅ LÄN OCH KÖN 2012

Den obalans som vidmakthålls under kvinnors yrkesverksamma år inverkar självklart på privatlivet – dels ur ett ekonomiskt perspektiv och dels i ett socialt perspektiv. Kvinnor, i ett parförhållande, blir oftare beroende av en mans inkomst än vice versa. Detta blir särskilt tydligt i pensionsåldern och inte minst senare i livet då många kvinnor överlever sina män.

För många i regionens gles- och landsbygd är även kollektivtrafik och bilåkande en fråga om jämställdhet. Fler bilar ägs av män (även om det inte avgör vem som kör bilen) och betydligt fler kvinnor åker kollektivt. Kvinnor väljer också arbete efter närhet till hemmet av praktiska skäl. Av en studie framgår att män kör i genomsnitt 26 km/dag, kvinnor 10 km/dag och höginkomsttagare kör oftare än låginkomsttagare. Bland de utrikesfödda kvinnorna har endast tio procent körkort.²² Kostnaden för ett körkort ligger i snitt på 15 000 kronor, de som har möjlighet att övningsköra själv kan klara sig med en kostnad runt 4000 kronor. Andelen 18 - 19-

²¹ Pensionen är räknad som medelårsbelopp för december månads utbetalning multiplicerad med 12 och dividerad med antalet pensionärer.

²² Trafikverket och Trafikförsäkringsföreningen samt NTF

åringar (hela Sverige) som tar körkort har minskat markant sedan 1990. Då tog cirka 60 procent av unga B-körkort medan andelen 2011 var under 40 procent. Körkort kan vara ett krav för att komma in på arbetsmarknaden men är samtidigt en kostnadsfråga – där ofta föräldrarna står för kostnaden.

Att familjer under kortare eller längre perioder kan hamna i sämre ekonomisk situation kan drabba alla, människor förlorar arbete eller blir sjukskrivna under längre perioder. Beroende på om det är mannen eller kvinnans om blir arbetslös slår det olika mot familjens ekonomi. När det gäller arbetslösa kvinnor som lever i ett heterogent förhållande kan familjen ändå ha en tillräckligt god ekonomisk standard genom mannens lön. Därför ses inte den gruppen som en särskilt utsatt grupp. Arbetslösa män däremot, där partnern är en lågavlönad (deltidsarbetande) kvinna, riskerar att låta familjen hamna i en sämre ekonomisk situation.

Byta yrke och byta arbetsort

En väg ur arbetslöshet är utbildning, vilket också kan kräva en viss rörlighet på arbetsmarknaden, där byte av bransch kan kräva byte av bostadsort. Ett av de mål som finns uppsatta i EU 2020 är att 75 procent av befolkningen i åldrarna 20-64 år ska vara förvärvsarbetande år 2020. Ett led i detta är att öka rörligheten på arbetsmarknaden. Till det krävs både kompetensutveckling och en bättre matchning av tillgång och efterfrågan på jobb. Det svenska målet är motsvarande 80 procents sysselsättning bland kvinnor och män. Det målet ska bland annat nås genom en satsning på grupper med svag förankring på arbetsmarknaden och genom att öka sysselsättningsgraden för kvinnor.

Att öka rörligheten på arbetsmarknaden handlar om att få fler att byta mellan yrken och branscher, att öka den geografiska rörligheten – dels genom pendling dels genom byte av bostadsort. Utifrån detta resonemang finns många utmaningar i Mellersta Norrland. Även om den geografiska mobiliteten är hög bland unga och högutbildade kan den beskrivas som enkelriktad då merparten flyttar till storstadsområdena, och få i åldersgruppen flyttar till regionen, i synnerhet till de mer glest befolkade kommunerna. Inom regionen sker också en urbanisering – till städer som Sundsvall och Östersund. Dessutom flyttar unga i glesbygd ofta tillsammans med någon, eller så känner de någon som tidigare har flyttat och som fungerar som dragare.²³

En rörlig arbetskraft är viktigt i Mellersta Norrland. Behoven skiftar mellan kommuner, mellan serviceyrken i stad och i glesbygd, mellan säsongsarbeten i fjällkedjans turismsektor och behovet i och kring industrin vid kusten. De yngre är rörligare på arbetsmarknaden men den geografiska rörligheten minskar i familjebildande ålder. Detta är också en åldersgrupp som regionen gärna ser som inflyttare eller återvändare.²⁴

I barnfamiljer där båda parterna arbetar kan ett byte av bostadsort påverka framtida jobb- och karriärmöjligheter för båda, den ena i positiv riktning och den andra i negativ. Ett av hindren med att fylla behovet av högutbildade finns inom den könssegregerade arbetsmarknaden. Behoven av arbetskraft inom exempelvis offentlig förvaltning, vård, skola och omsorg i regionens lands- och glesbygdskommuner är stor. Den efterfrågade arbetskraften utgörs i regel

²³ Arbetslinjens ekonomiska perspektiv, Socialvetenskaplig tidskrift nr 3-4, 2010

²⁴ Jämför målen i Västernorrlands och Jämtlands Regionala utvecklingsstrategier 2014-2030

av kvinnor och i vissa kommuner är det svårt att erbjuda medföljande partner sysselsättning inom yrken där män vanligtvis har sin kompetens. Dock tycks könsuppdelningen på arbetsmarknaden förändras. Även om män fortfarande byter yrken till traditionellt mansdominerade områden väljer en något högre andel kvinnor yrken i mansdominerade arbetsmarknader.²⁵

Tillgänglighet

Rörlighet är intimt sammanlänkat med tillgänglighet. Behov av tillgänglighet i relation till regionens glesa strukturer kan exemplifieras med att i hela Sverige finns bara 60 barn som har fyra mil eller längre till skolan. Många av dessa barn finns i Jämtlands län.²⁶ Även om Internet och andra tekniska hjälpmedel kan ersätta en viss service i samhället är ändå den fysiska tillgängligheten central. Människor måste kunna förflyttas till en arbetsplats, ett apotek, en skola eller en vårdcentral. Tillgänglighet handlar inte bara om avstånd utan också om tillgång till resurser som kan överbrygga avstånd, exempelvis väg och järnvägsnät, kollektivtrafik och god täckning för mobiltelefoni, IT och bredband men också flyg- och sjötransporter. I slutänden rör det sig dock om de resurser människor och företag har för att överbrygga avstånd, exempelvis teknikmedvetenhet, betalningsförmåga eller tillgång till bil. Människor med låg betalningsförmåga kan till och med tvingas tacka nej till ett arbete – för att de aldrig haft råd att ta ett körkort.

Ett hinder för rörlighet återfinns inom ramen för regionens infrastruktur, exempelvis när det gäller pendlingsmöjligheter. Bortsett från det öst-västliga stråket (E14) eller nord- syd vid kusten (E4) är pendlingsmöjligheterna begränsade- bortsett från vissa tider på dygnet. Ett annat hinder är tillgång till bredband. I den analys som gjorts för Regionalfondsprogrammet för Mellersta Norrland framgår att befintlig IT-infrastruktur inte täcker dagens eller framtida behov i regionen. Behoven handlar bland annat om att få bukt med dålig täckning och kapacitet på bredbandsuppkoppling. I dag har drygt 40 procent av befolkningen bredband med kapacitet om minst 50 Mbit/s (tabell 3).²⁷

TABELL 3. TILLGÅNG TILL BREDBAND, Mbit/s I MELLERSTA NORRLAND, UPPDELAT PÅ LÄN²⁸

Tillgång till minst faktisk hastighet	Andel av befolkningen	
	Västernorrlands län	Jämtlands län
1 Mbit/s	99,97%	99,87%
3 Mbit/s	99,12%	98,21%
10 Mbit/s	93,42%	91,80%
50 Mbit/s	44,48%	38,79%
Befolkning	242 151	126 303

Investeringskostnaderna för att nå målet om 90 procent täckning om minst 100 Mbit/s beräknas överstiga 2 miljarder kronor. Såväl hushållen som företagen är beroende av väl fungerande

²⁵ Familjens betydelse för rörligheten på arbetsmarknaden, SCB Demografiska rapporter 2005:3

²⁶ Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2011, Tillväxtanalys, rapport 2011:10

²⁷ Regionalt Program Mellersta Norrland för Europeiska Regionala Utvecklingsfonden 2014 – 2020. Analys, Bilaga 3

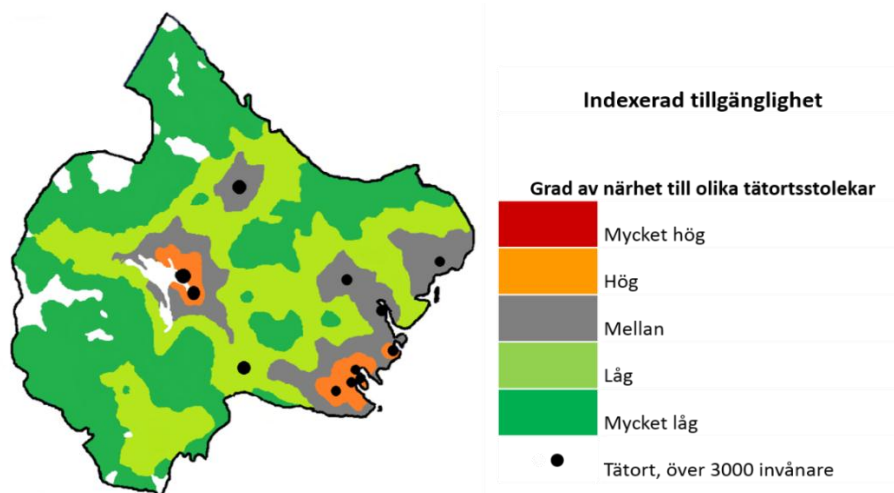
²⁸ Källa: Post och telegraf styrelsen

bredbandsuppkoppling – dels för att kunna klara vardagen som att lösa skoluppgifter, använda e-tjänster, följa sociala medier men även för möjligheten att starta och driva företag.

Ytterligare hinder är fysisk infrastruktur, inte minst kollektivtrafik. Även om det finns relativt goda möjligheter för pendling i det öst-västliga stråket efter E14 och efter E4 vid kusten är kollektivtrafiken relativt begränsad, inte minst när det gäller de som arbetar oregelbundna tider eller för att använda kollektivtrafik på fritiden.

När de gäller unga människor handlar hindren om utbildning, kompetensutveckling och tillgång till B-körkort – innan unga människor kan anses så rörliga att de byter yrken och branscher i regionen. I detta sammanhang är det också viktigt att nämna hinder som en negativ attityd till högre utbildning. Unga bör också känna stöd i valet att studera utanför regionen. Den enda form av rörlighet på arbetsmarknaden som inte gynnar regionen är när människor flyttar till studier och arbeten utanför Mellersta Norrland – och aldrig återvänder.

En tillgänglighetsberäkning som bygger på dagspendling (max 45 minuter på farbara vägar) och möjlighet att nå både service och arbetsmarknad visar att tillgängligheten i stora delar av Mellersta Norrland är låg och även mycket låg (figur 16).²⁹

FIGUR 16. INDEXERAD TILLGÄNGLIGHET FÖR OLIKA TÄTORTSTORLEKAR, MELLERSTA NORRLAND

Möjligheten att dagspendla kan i ett socioekonomiskt perspektiv ha en avgörande betydelse för såväl privatpersoner som arbetstagare. Särskilt utsatta är de som har sämre ekonomiska förutsättningar, vare sig det rör sig om kollektiva färdmedel, egen bil eller köp av datorer och annan utrustning. Det rör grupper som utbildar sig eller skulle kunna arbeta på distans men där såväl ekonomiska som sociala hinder försvåras av bristande tillgänglighet. Tillgänglighet har förutom studie-, arbets- eller servicerelaterade effekter även inverkan på tillgång till fritidsaktiviteter, vilket kan vara nog så centralt i grupper som står utanför samhällets sociala gemenskap.

Ytterligare en dimension på tillgänglighet kan lyftas i termer av arbetsplatser och lokaler för fritidssysselsättningar som är anpassade för personer med funktionshinder. Nybyggda fastigheter har sådan standard – men samtidigt domineras gles- och landsbygd, men även

²⁹ Tillväxtanalys, tillgänglighetsindex

städer, av ett fastighetsbestånd som har sina anor till 1950-1970-talet. Även om lokalerna anpassats till rådande normer rör det sig ofta om »otympliga lösningar» som gör att funktionshindrade måste välja andra vägar för att ta sig från punkt A-B än vad det övriga kollektivet använder. För en funktionshindrad person är risken därför att utanförskapet förstärks på en arbetsplats, snarare än att verka integrerande.

Att stå utan sysselsättning

Att regionen har en utmaning när det gäller att skapa sysselsättning för arbetssökande och andra grupper som inte är förvärvsarbetande står klart bara av att studera den prognostiserade försörjningsbördan de kommande åren. Andelen arbetslösa indikerar också behovet av lokala initiativ för att öka sysselsättningen bland utsatta grupper samt initiativ för att stötta arbetstagarnas rörlighet.

Att stå utan sysselsättning leder ofta till en negativ spiral av ekonomisk och social obalans. Det kan i sin tur leda till både ohälsa och upplevt utanförskap.³⁰ Av Mellersta Norrlands arbetskraft i åldrarna 16-64 år var drygt 10 procent öppet arbetslösa eller deltog i program med aktivitetsstöd. Av dessa var andelen arbetslösa ungdomar i åldersgruppen 18-24 år i snitt över 20 procent – med en viss avvikelse i de fjällnära kommunerna (tabell 3).

TABELL 4 ANDEL ARBETSLÖSA (SAMT I PROGRAM MED AKTIVITETSSTÖD) AV ARBETSKRAFTEN (SEPTEMBER 2012)³¹

	Totalt Kvinnor	Totalt Män	Andel 18-24 år	Andel 55-64 år	Andel utrikes födda	Andel Grund- skola	Andel Gymnasie- utbildning	Andel högre utbildning
Fjällkommuner	7,4 %	7,3 %	17,7 %	5,8 %	28 %	14,8 %	6,7 %	4,6 %
Inland/kust kmn	9,6 %	10,2 %	24,5 %	7,7 %	33,1 %	19,7 %	8,8 %	6,1 %
Stadskommuner	9,3 %	10,1 %	23,4 %	7 %	30,4 %	21,3 %	10,1 %	5,3 %

Tabellen pekar ut några inomregionala skillnader. I de fjällnära kommunerna är arbetslösheten markant lägre än i de övriga kommungrupperna, oavsett det gäller kön, unga, äldre eller utrikes födda. Fjällkommunerna har också lägre arbetslöshet bland såväl låg- som högutbildade. Detta kan till viss del förklaras av att besöksnäringen kan erbjuda arbeten till lågutbildad personal. Dessutom är efterfrågan på högutbildade i vissa sektorer stor i den glesbygd som utmärker fjällkommunerna, bland annat i offentlig sektor. I fjällkommunerna är det också något fler kvinnor som är arbetslösa, vilket skiljer sig från de andra kommungrupperna.

Arbetsmarknaden i de fjällnära kommunerna är inte helt oproblematisk. Turismsektorn utmärks av arbeten som kräver låg utbildningsnivå. Detta är å ena sidan positivt då många unga får arbete, och därmed också möjligheten att bo kvar. Å andra sidan är risken att en låg utbildningsnivå vidmakthålls i delar av regionen – vilket kan få negativa effekter på sikt. Att välja bort utbildning kan vara riskfyllt om låglöneyrken försvinner från en arbetsmarknad.

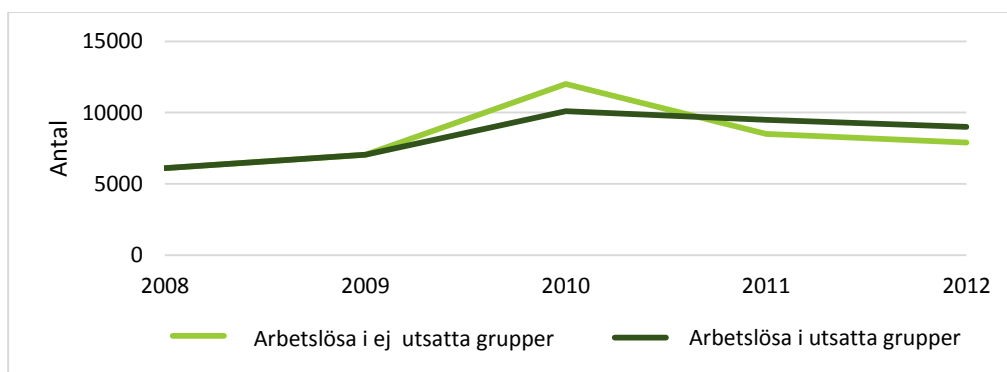
Arbetslösheten i de övriga två kommungrupperna är högre men skiljer sig enbart marginellt åt från varandra – här bör betonas att arbetslösheten bland utrikes födda är särskilt hög. Att fler

³⁰ Hälsokonsekvenser av arbetslöshet, personalneddragningar och arbetsbelastning relaterade till ekonomisk nedgång Kunskapsöversikt. Arbetsmiljöverket, Rapport 2011:11

³¹ Källa: Arbetsförmedlingen

utrikesfödda blir en del av arbetskraften bör därför prioriteras. Andelen lågutbildade som saknar arbete i städerna är också hög. Samtidigt konstateras att ju högre utbildning dess lägre andel i arbetslöshet.

De som saknar sysselsättning har här nedan delats in i två grupper – de som är utan arbete under kortare perioder har getts namnet »arbetslösa« – och de som återfinns bland de som har långa perioder av arbetslöshet bakom sig har getts namnet »arbetslösa i utsatta grupper«. I den senare gruppen återfinns bland annat äldre, ungdomar, utrikesfödda och personer med funktionsnedsättning. Samtliga i dessa grupper beräknas ha svårt att etablera sig på arbetsmarknaden den närmsta framtiden. Även när arbetslösheten sjunker, som exempelvis efter lågkonjunkturen 2009 -2010 går förbättringen långsammare för de långtidsarbetslösa. Vilket framgår av figur 9 för åren 2010 och 2012 där utsatta grupper inte återhämtat sig i samma takt som för de övriga arbetslösa. Detta medför att den gruppen riskerar att växa i relation till andelen totalt arbetslösa.

FIGUR 17. ANTAL ARBETSLÖSA OCH ARBETSLÖSA I UTSATTA GRUPPER, MELLERSTA NORRLAND, 2008-2012³²

Skillnaden mellan antalet arbetslösa och antalet arbetslösa i utsatta grupper uppgick 2012 till cirka 1000 personer. I den här gruppen finns många utrikes födda, här återfinns även de som har funktionsnedsättningar och de som saknar gymnasieutbildning samt personer i åldersspannet 55-64 år. Dessa grupper fordrar särskilda åtgärder, ibland individuella satsningar. Detta innebär att det inte finns en gemensam åtgärd för hela gruppen utan kräver en mängd olikartade insatser.

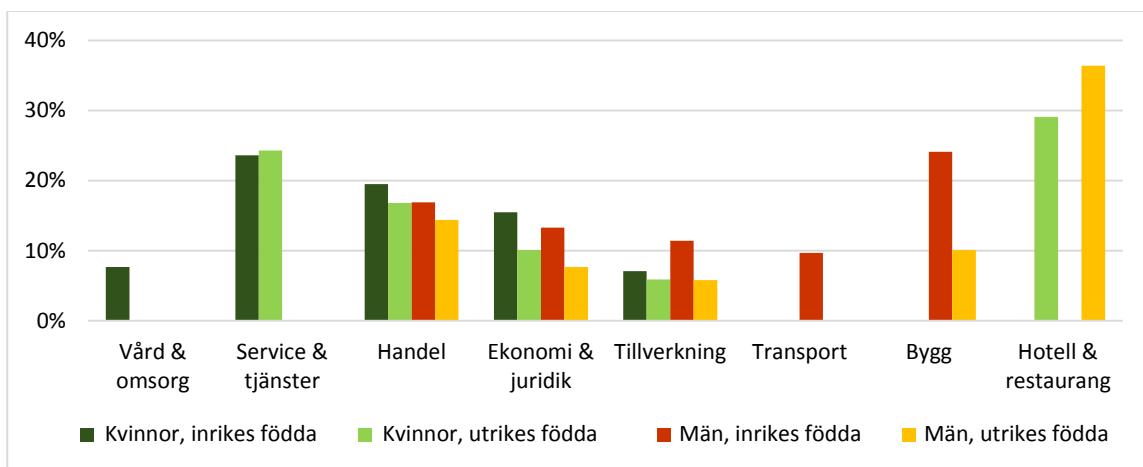
Var finns jobben

I Mellersta Norrland finns 56 800 arbetsställen.³³ De flesta näringar (företag eller arbetsställen) har ett fåtal anställda, cirka 26 procent har mellan 1-9 anställda och sysselsätter 22 procent av arbetskraften. Hela 74 procent är enmansföretag utan anställda, närmare hälften av dem återfinns i näringsgrenen jord-, skogsbruk och fiske. Utöver dessa är företagandet i regionens fem *vanligaste* näringsgrenar bland kvinnor och män fördelade på totalt åtta näringar.³⁴

³² Källa: Arbetsförmedlingen (egen bearbetad statistik)

³³ Källa: SCB:s Företagsregister begreppet arbetsställe används för att företag kan ha fler än ett arbetsställe.

³⁴ Näringsgrenarna i figuren bygger på SNI-koder – här redovisad avdelningsnivå. SNI är uppdelad i fem nivåer där Avdelning är den högsta (exempelvis jordbruk) följt av Huvudgrupp, Grupp, Undergrupp, och Detaljgrupp (detaljgruppen för jordbruk kan exempelvis vara »Drift av fröplantager«).

FIGUR 18. DE FEM VANLIGASTE NÄRINGSGRENAR (FÖRETAGANDE) – EXKLUSIVE NÄRINGSGRENEN, JORD- SKOGSBRUK OCH FISKE, I MELLERSTA NORRLAND, UPPDELAT PÅ KÖN OCH FÖDELSELAND.

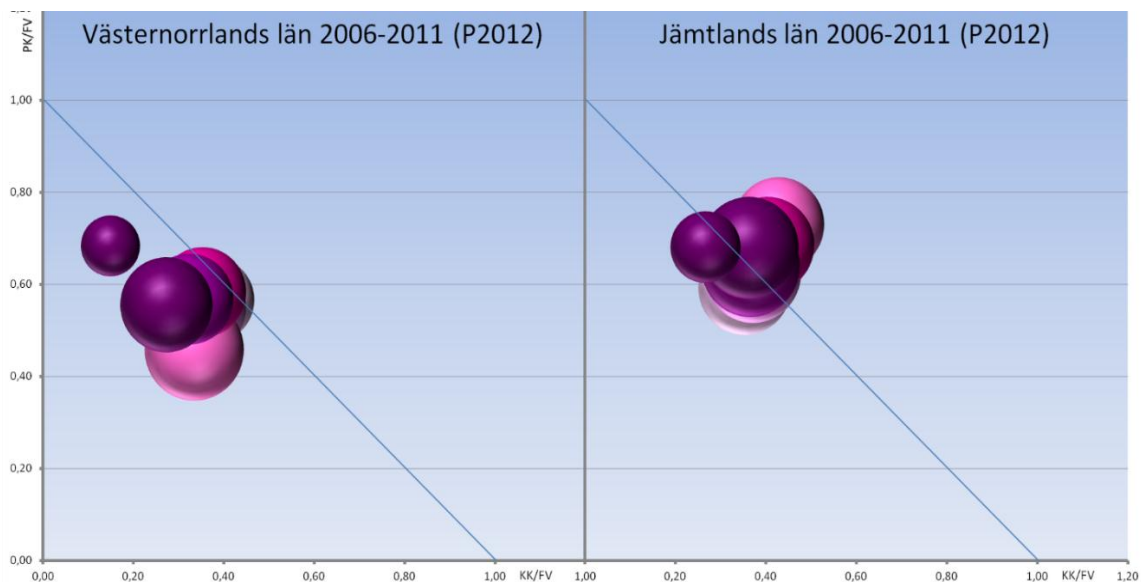
Av figuren framgår att det är vanligt att såväl kvinnor som män har företag inom handel, ekonomi/juridik, tillverkning och hotell/restaurang. Företagare inom näringsgrenar som vård, omsorg och service är vanligare bland kvinnor, män har företag inom bygg- och transportnäringar. Andelen utrikes födda kvinnor som har företag är hög i regionen. Inom service- och tjänstesektorn utgör de en högre andel jämfört inrikes födda kvinnor. Det är också vanligare att såväl utrikes födda kvinnor och män har företag inom hotell- och restaurangnäringarna.

En grov tolkning av figur 18 pekar ut service- och tjänstesektorn, handel, bygg samt hotell och restaurang som viktiga näringsgrenar i regionen. Vilket indikerar att det kan finnas behov av ytterligare arbetskraft branscherna. Dock säger siffrorna ingenting om företagens konkurrenskraft och därmed också möjligheten att nyanställa – alternativt vara en bransch som riskerar att behöva permittera personal. I figur 18 finns alla typer av företag, aktiebolag, handelsbolag, enskilda firmor med flera, där de två senare ofta är företag som saknar anställda. Regionens aktiebolag har i regel fler anställda, och är utifrån ett arbetskraftsperspektiv därför intressanta att belysa.

Konkurrenskraftiga aktiebolag kan behöva nyanställa

I en studie genomförd av Grufman och Reije (2013) ingår samtliga aktiebolag i Mellersta Norrland. Studien jämför aktiebolagens konkurrenskraft över tid, mellan olika branscher enligt modellen Simplertm.³⁵ För Mellersta Norrland har bolagens konkurrenskraft analyserats för åren 2006-2012. I figur 19 nedan åskådliggörs den sammantagna bilden av bolagens konkurrenskraft i Mellersta Norrland. I figuren illustreras de samlade bolagens konkurrenskraft i »bubblor«, den ljusaste bubblan är år 2006 och därefter mörkare och mörkare för respektive år. Den mindre bubblan ska ses som prognos för år 2012. Ligger bubblan mitt på linjen är konkurrenskraften normal, ju längre nedanför linjen dess bättre är den (värdet ska understiga 1).

³⁵ Simplertm är en modell som utgår från aktiebolagens resultat och balansräkningar och använder kapitalkostnaderna. I korthet skattas ett företags konkurrenskraft som bra om det finns kapital över när personalkostnader, lån och en rimlig avkastning till aktieägarna är betalda (värdet ska då understiga 1). Ett negativ konkurrenskraft innebär exempelvis att företagen inte kan betala löner, lån och aktieägarerna – värdet blir då över 1.

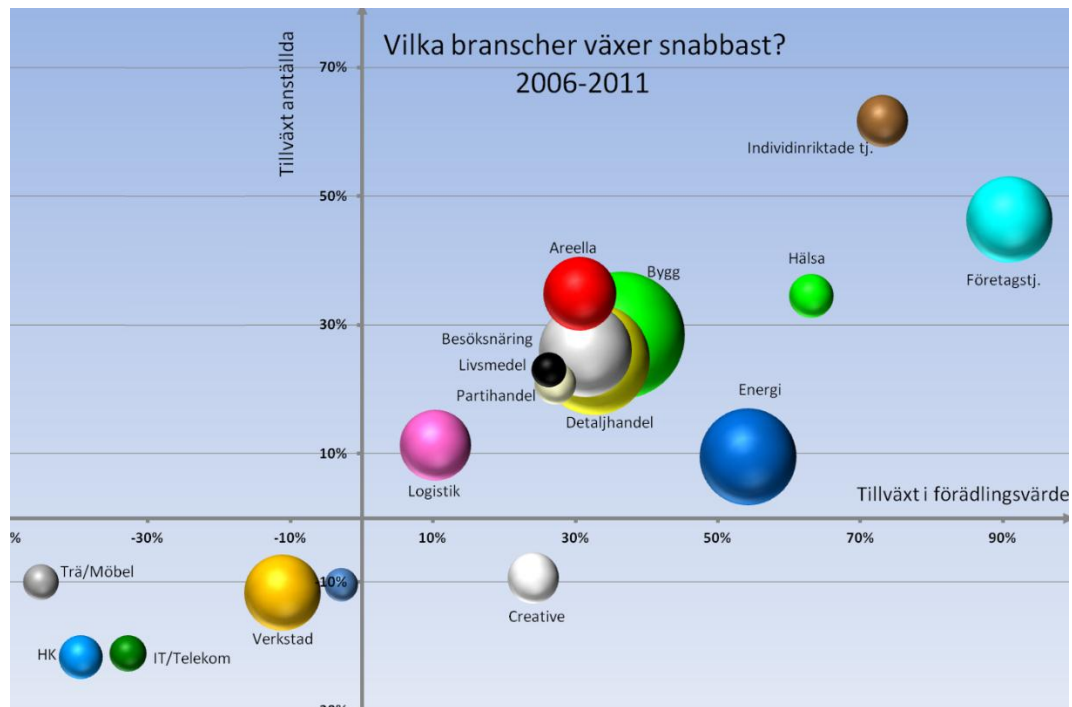
FIGUR 19. KONKURRENSKRAFT I MELLERSTA NORRLANDS AKTIEBOLAG – 2006-2011 SAMT PROGNOSEN FÖR 2012, UPPDELAD PÅ LÄN.

Figuren visar att konkurrenskraften för bolagen i Västernorrland är mycket god och har dessutom ökat under åren, även kring lågkonjunkturen 2009. Prognosen för 2012 är fortsatt positiv. Analysen visar att i Västernorrland är konkurrenskraften »mycket god« i kommuner som Sundsvall, Härnösand, Kramfors och Timrå. I Sollefteå och Örnsköldsvik skattas konkurrenskraften som »god« och Ånge kommun har en svag position. Snabbast jobbtillväxt har Härnösand medan Örnsköldsvik har en negativ jobbtillväxt. Sundsvall, Härnösand och Timrå har snabbast företagstillväxt.

I figur 19 ovan framgår också att konkurrenskraften för de jämtländska bolagen var svaga redan 2008 och fortsatte 2009. Under 2010 placerades sig bolagen på linjen, därefter har en försiktig ökning skett. Indikationen för 2012 är positiv. Uppdelat på kommunnivå framgår att i Jämtlands län har konkurrenskraften försvagats i flera kommuner medan Åre kan anses ha en »medelgod« konkurrenskraft. Tillväxttakten på jobb är störst i Strömsund och Krokom medan Ragunda har negativ tillväxttakt. Östersund har snabbast företagstillväxt följt av Härjedalen, Krokom och Åre.

De branscher som går bra, respektive mindre bra i de båda länen illustreras i figur 20 för Jämtlands län och i figur 21 för Västernorrlands län

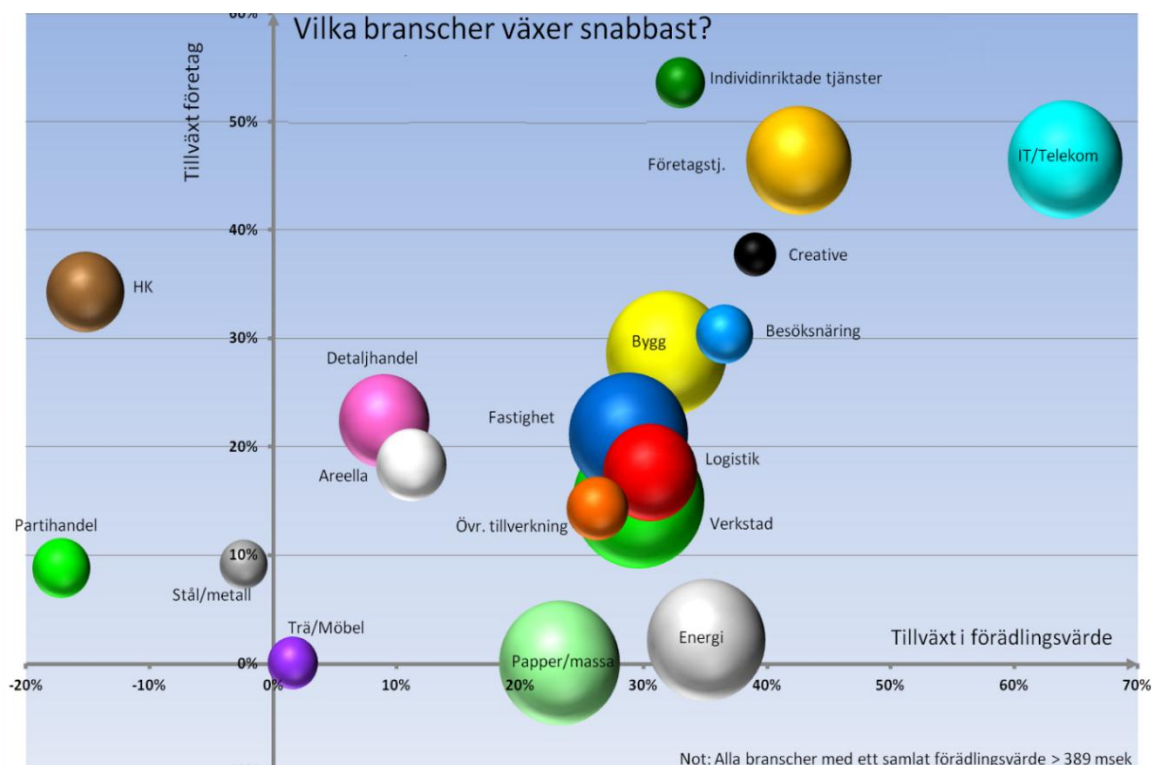

FIGUR 20. TILLVÄXT I BRANSCHER, JÄMTLANDS LÄN 2011, KÄLLA: GRUFMAN & REIJE 2013

Figuren ovan pekar ut dels storleken på branschen, exempelvis är bygg och detaljhandel stora i Jämtland. Dels framgår vilka branscher som går bra, exempelvis företagstjänster och individinriktade tjänster, bland annat frisörer. Vidare framgår att trä, IT och verkstadsindustrin går sämre i länet. Enligt analysen har bygg, detaljhandel och besöksnäring flest anställda, här återfinns också de flesta bolagen, även företagstjänster kan anses ha god konkurrenskraft. Här finns dock färre anställda. Dessa branscher anses ha också »god konkurrenskraft«, här ska även de areella näringarna adderas. Sämre konkurrenskraft återfinns i verkstadsindustrin, besöksnäring, trä och möbel. Tillväxten i förädlingsvärde är högst inom omsorg, vilket kan förklaras av en privatiseringsvåg. Tillväxten i antal anställda är högst inom individinriktade tjänster, företagstjänster, areella näringar och inom bygg. Snabbast företagstillväxt sker inom finans, IT/telekom, hälsa, kreativa näringar, energisektorn samt inom företagstjänster.

När det gäller Västernorrlands län är bilden lite annorlunda (figur 21).

FIGUR 21. TILLVÄXT I BRANSCHER, VÄSTERNORRLANDS LÄN 2011, KÄLLA: GRUFMAN & REIJE 2013

Grufman och Reijes analys visar att de branscher som har god konkurrenskraft återfinns inom bygg, företagstjänster och detaljhandel, vilket är samma som i Jämtland. Utöver det har även IT-telekom, verkstadsindustrin och logistikbranschen god konkurrenskraft. Sämre går det för stål och metallindustrin och analysen flaggar också för att pappersindustrin kan komma att gå svagt.

Även i Västernorrland finns många anställda inom bygg, IT-telekom och företagstjänster, här finns också många företag. Tillväxten i antal anställda sker i IT, bland företagstjänster och inom textil, det finns också en hög tillväxttakt i branscher som individinriktade tjänster och bland kreativa näringar.

Sammanfattningsvis kan sägas att Grufman och Reijes analys pekar ut några sektorer bland aktiebolagen i Mellersta Norrland som har en positiv tillväxt och sektorer som går betydligt sämre. Detta innebär exempelvis för Västernorrland att kompetens inom IT kan bli en efterfrågad vara. Flera andra branscher går bra och även de kan behöva rekrytera. I båda länen går exempelvis byggbranschen och tjänstesektorn framåt. I Jämtland kan det också komma att finnas behov av arbetskraft bland omsorgs- och hälsoföretagen. I Mellersta Norrland finns frågetecken för verkstadsindustrin, träbranschen, stål och metall, vilket kan handla om såväl svårigheter att rekrytera nyckelkompetenser som risken att tvingas permittera.

Arbetsgivarnas behov av arbetskraft

Jämförs Grufman och Reijes analys med efterfrågan av en viss kompetens eller viss utbildningsnivå i Mellersta Norrland framgår det bland annat att efterfrågan förväntas vara större än utbudet av både arbetskraft och arbetskraft med högre kompetens. Småföretagsbarometern (hösten 2012) visar att 41 procent av företagen i Mellersta Norrland

anger att de tvingats tacka nej till order på grund av brist på arbetskraft, vilket var markant högre än rikssnittet på 34 procent.

Denna bild stärks ytterligare genom den undersökning som genomfördes av Arbetsförmedlingen hösten 2012. Studien hade fokus på Mellersta Norrlands arbetsgivare och frågan om kommande pensionsavgångar i privat och offentlig sektor. Hela 86,5 procent av arbetsgivarna angav att de planerar att ersätta de pensionsavgångar som sker de närmaste 5 åren.³⁶

Beroende på vilken typ av tjänst som skulle ersättas hade arbetsgivarna också olika behov av kompetens. Var fjärde arbetsgivare vill att ersättarna ska ha en högre kompetens än de som går i pension. Utbildning och kompetens efterfrågas särskilt inom vård och omsorg, industri, offentlig förvaltning och utbildning. Ungefär 62 procent av arbetsgivarna efterfrågar ersättare med liknande utbildningsnivå, främst inom hotell, restaurang, handel, transport, bygg samt jord och skogsbruk. Vissa yrken kräver också certifikat för särskilda fordon eller maskiner. Inom legitimationsyrken krävs ofta en längre praktikperiod – i båda fallen måste företaget kunna avsätta tid och resurser för den person de tar in. I mindre företag kan detta innebära problem då marginalerna för lönsamheten är väldigt små. Detta är också ett exempel på där företagaren har att väga mellan risken att hamna på obestånd mot att satsa på kompetensutveckling i företaget. Det blir så att säga ett dubbelt dilemma då arbetsgivarna gärna vill anställa någon med erfarenhet. Några exempel på sådana yrken i regionen är installationselektriker och skogsmaskinförare.

I gles- och landsbygd, kan det vara svårt att rekrytera till yrken som kräver högre utbildning, bland annat då de större arbetsmarknaderna erbjuder högre löner och karriärvägar. Även om det rör sig om ett fåtal personer i gles- och landsbygd kan det vara svårt att rekrytera nyckelkompetens. Svårigheten i att rekrytera kan leda till att arbetsgivaren avstår, sänker sina krav eller överväger att flytta verksamheten. Exempel på sådana yrken kan vara arkitekter, ingenjörer, systemutvecklare, distriktssköterskor och läkare. Den faktor som har enskilt störst påverkan på arbetskraftens storlek och framtida tillväxtpotential är befolkningen i arbetsför ålder.

Har regionen den utbildning som krävs?

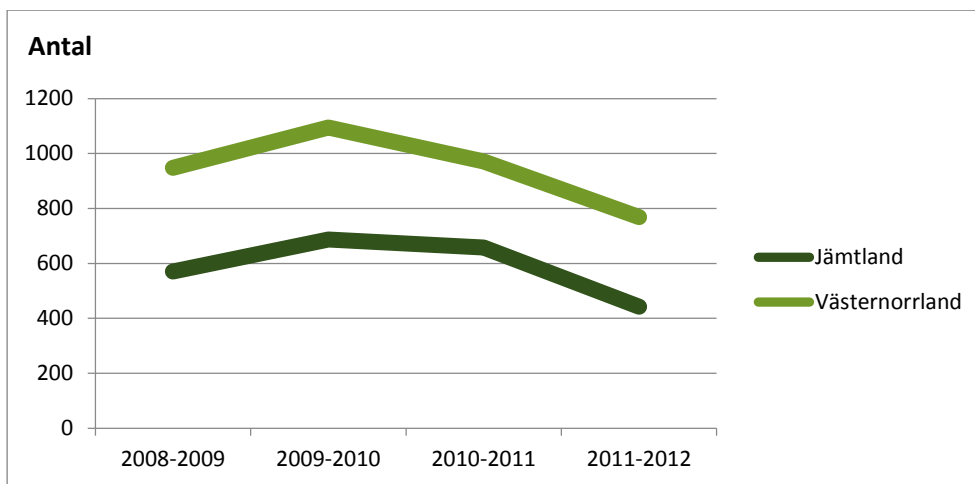
Ett utbildningsmål inom Europa 2020 är att andelen 30-34 åringar som har minst en 2-årig eftergymnasial utbildning ska uppgå till minst 40 procent. Sveriges nationella mål är minst 40-45 procent. En höjd utbildningsnivå i den åldersgruppen antas ha positiva effekter på tillväxt och produktivitet. Ett annat utbildningsmål inom EU 2020 är att minska avhoppet från gymnasiet till mindre än 10 procent fram till år 2020. I Mellersta Norrland var andelen som lämnar skolan i förtid 7,6 procent 2012 vilket är bättre siffror än EU:s fastställda mål – dock bör detta inte anses som en acceptabel nivå för regionen.

I regionen finns ett brett utbildningsutbud, detta bör dock sättas i relation till utbildningsnivån och efterfrågan på kompetens i regionen.

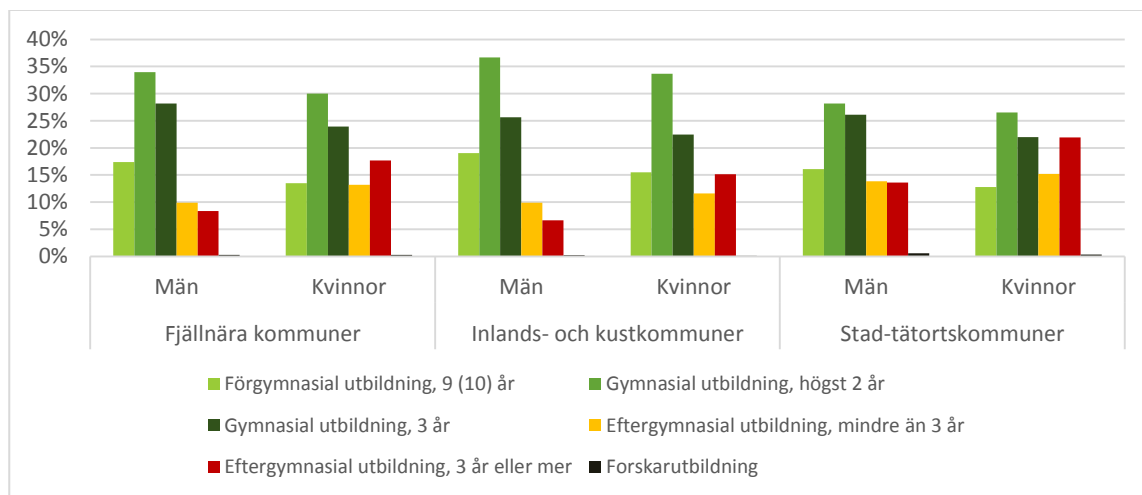
³⁶ Källa: Arbetsförmedlingen

När det gäller högre utbildning, framgår av Mittuniversitetets årsredovisning att antalet nya studenter som för första gången läste vid Mittuniversitetet minskat sedan läsåret 2009-2010 (figur 22)

FIGUR 22. REKRYTERING TILL MITTUNIVERSITETET, ANTAL NYBÖRJARE FRÅN MELLERSTA NORRLAND

Endast 15 procent av Mittuniversitetets nya studenter kom från regionen under läsåret 2011-2012, vilket kan jämföras med 23 procent läsåret 2007-2008. Även bland de som tidigare studerat och som sökt sig till Mittuniversitetet har andelen minskat. Samtidigt har söktrycket till utbildningar ökat flera år i rad. Här ska också tilläggas att Mittuniversitet fått minskade anslag och har därför inte resurser att ta emot alla sökande. Detta är en förklaring till att färre studerar. En annan är att ungdomskullarna minskar samt att den kärva arbetsmarknaden gör att fler börjar studera i yngre åldrar, de inleder sina studier två år tidigare än väntat.³⁷

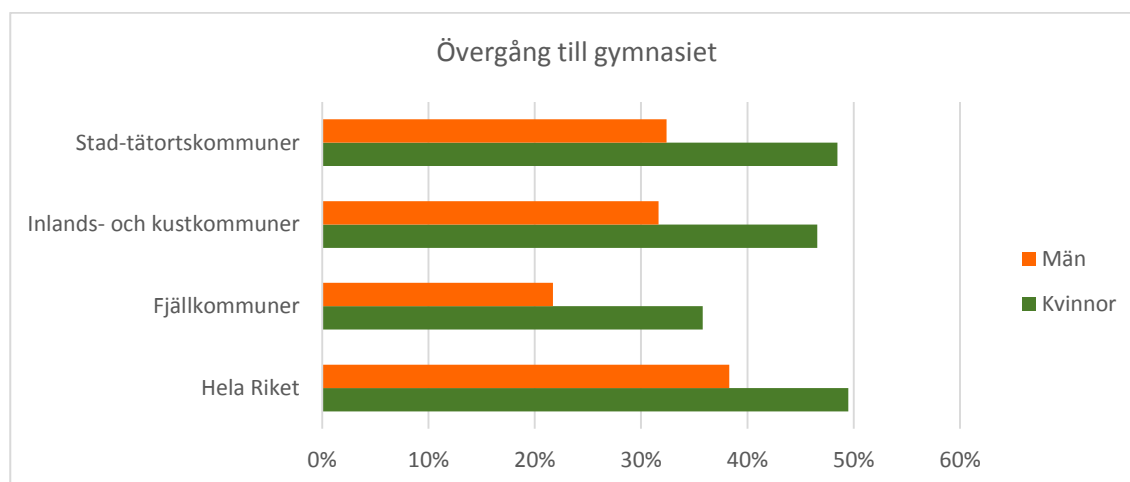

FIGUR 23. MELLERSTA NORRLANDS UTBILDNINGSNIVÅ, 16-74 ÅR, 2012

I de små kommunerna finns en stor grupp lågutbildade, både kvinnor och män. Den andel som går vidare från gymnasiet till högre utbildning är i snittet för riket cirka 45 procent, snittet i

³⁷ Mittuniversitetets årsredovisning, 2012

regionen är 38 procent. Dock utmärker sig fjällkommunerna som har de lägsta övergångssiffrorna (figur 18).

FIGUR 24. ÖVERGÅNG FRÅN GYMNASIET TILL HÖGRE STUDIER, 2012

En intressant reflektion är att fjällkommunerna har en relativt hög andel högutbildade, men förvånansvärt få som går vidare till universitetsutbildning.

Konstateras att regionen som helhet har en låg utbildningsnivå– vilket försvårar ett inträde på arbetsmarknaden. Särskilt utsatta är de som hoppat av gymnasiet eller saknar gymnasium – där gruppen utrikesfödda är överrepresenterade.

Vi vet redan nu att arbetsgivarna efterfrågar högutbildade inom vård och omsorg, industri, offentlig förvaltning och utbildning. Det efterfrågas också nyckelpersoner som arkitekter, ingenjörer, systemutvecklare, distriktssköterskor och läkare. Att vända trenden när det gäller andelen unga som går vidare till högre utbildning är viktigt. Dock kan det också vara svårt att förmå människor till studier, i synnerhet om det innebär ett ekonomiskt avbräck för redan svaga grupper.

Livslångt lärande

För Mellersta Norrland handlar utbildning även om livslångt lärande. Tanken om livslångt lärande vilar på åtminstone två principer. För det första att individens lärande inte är avslutat i ungdomsåren, utan fortgår och bör fortgå under hela livet. För det andra att lärandet inte sker enbart eller kanske ens främst inom ramen för olika typer av formell utbildning, utan även i arbetslivet och i vardagen (den senare typen av lärande kallas ofta informellt lärande eller, helt enkelt, vardagslärande). Att kombinera livslångt lärande och tillgång till rätt utbildning samt att motivera människor att ta steget in i en utbildningssituation – eller välja att omskola sig på äldre dagar är både nödvändigt och en utmaning i en region där exempelvis den könssegregerade arbetsmarknaden kan verka som hindrande.

Att regionen har behov av kompetens och utbildning som matchar arbetsgivarens behov har redan framgått. För att öka övergång till högre utbildning är det också proaktivt att minska andelen elever med enbart grundskoleutbildning.

Det finns en mängd utbildningsanordnare i regionen – de flesta kommuner har ett relativt komplett utbud – inte minst när det gäller högskoleförberedande utbildning för unga och vuxna (tabell 5) men även när det gäller utbudet kring högre utbildning (tabell 6)

TABELL 5 GRUNDUTBILDNING OCH VUXENUTBILDNING I MELLERSTA NORRLAND, EN ÖVERSIKT.

Gymnasium
Högskoleförberedande och yrkesförberedande program finns i alla kommuner, med varierande programutbud. Det finns också fristående gymnasieskolor, i huvudsak i Östersund och Sundsvall.
Vuxenutbildning och folkhögskola
Alla kommuner erbjuder vuxenutbildning för de mellan 20–64 år som saknar grundskole- eller gymnasieutbildning, eller som behöver komplettera tidigare betyg för högskolebehörighet. Olika Lärcentra ansvarar för vuxenutbildningen, dessutom finns både Särvux, som riktar sig till vuxna med utvecklingsstörning, och utbildning i svenska för invandrare, SFI. I sju av hur många folkhögskolor finns alternativ till kommunal vuxenutbildning. Skolorna bestämmer själva över sitt utbud av utbildningar och kurser.
College, studieförbund och riktade insatser till ungas inträde på arbetsmarknaden
College – samverkan kring kvalitetscertifierade yrkesutbildningar mellan utbildningsanordnare och arbetsgivare på regional nivå. Här erbjuds service-, vård- och omsorgs- och teknikcollege. Det finns i regionen ett antal studieförbund där det finns möjlighet att genom studiecirklar och kurser utveckla sig och få mer kunskap om inom en mängd olika områden. Navigatorcentrum eller motsvarande finns i några av länets kommuner och är en samverkan mellan kommunen, arbetsförmedlingen och gymnasieskolan i syfte att förkorta ungdomars väg till arbete och ge stöd till ungdomar som är eller riskerar att hamna i utanförskap.

TABELL 6. HÖGRE UTBILDNING I MELLERSTA NORRLAND, EN ÖVERSIKT

Universitet och yrkeshögskolor
Vid Mittuniversitetets två campusorter finns bland annat olika inriktningar på lärarutbildning, beteendevetenskap, energiingenjör, humaniora, arkivvetenskap, ingenjör- och civilingenjörsprogram, IT-utbildningar, medieutbildningar, ekonomutbildning och samhällsvetarprogrammet. Här finns sjuksköterskeutbildning och flera olika påbyggnadsutbildningar samt socionomutbildning, personal- och arbetslivsprogram, risk och krishantering, psykologutbildning, turismutbildning, ekoteknik och byggt teknik. Det finns också utbildningar med sport-/ idrottsinriktning. Det finns möjlighet att kombinera elitidrott med högre studier via det etablerade skid- och skidskytteuniversitetet och även inom turism- och upplevelsenäring.
Umeå Universitet Campus Örnsköldsvik erbjuder ett brett utbud av program och kurser, flertalet i ett nära samarbete med företag och organisationer i regionen.
Akademi Norr är en gränsöverskridande samverkan kring högre utbildning mellan tolv kommuner från fyra län. Från regionen medverkar Kramfors, Sollefteå och Strömsunds kommuner. Syftet är att initiera, samordna och genomföra högre utbildning för ökad regional kompetens.
Myndigheten för yrkeshögskolan genomför årligen branschanalyser om behov av arbetskraft. Utifrån dessa ger sedan myndigheten tillstånd till yrkeshögskoleutbildningar, oftast för 1–2 år och med 2–4 intag av studeranden. Här erbjuds en eftergymnasial utbildning i områden där det alltså ett behov av välutbildad arbetskraft. Våren 2011 startade 35 olika yrkeshögskoleutbildningar, exempelvis turism, upplevelsenäringar, vindkraft, apotekstekniker, byggproduktionsledare och hydraulsystemtekniker. Utöver det kan arbetsförmedlingen erbjuda arbetsmarknadsutbildningar till personer som är eller riskerar bli arbetslösa eller för att motverka brist på arbetskraft, främst inom verkstadsindustrin, transport, vård och restaurang.

Aktiv inkludering och sociala innovationer

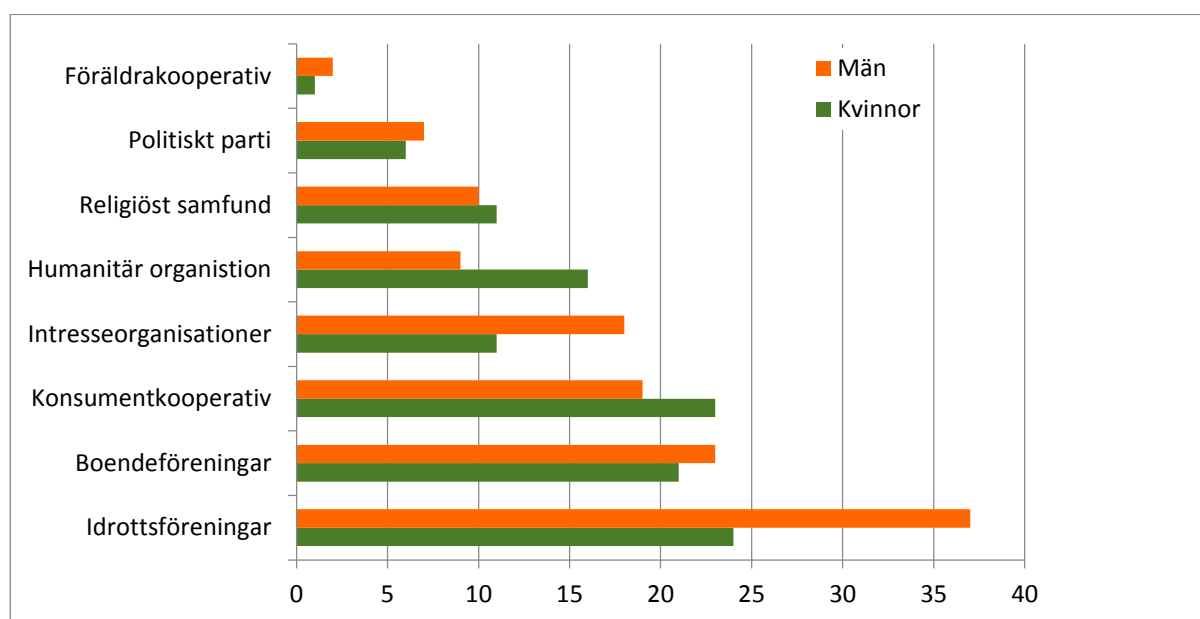
Även om utbildning är en viktig faktor för att bli en del av samhället – då i termer av att finnas i ett sammanhang på en arbetsplats eller genom sin inkomst ges möjligheter att delta i fritidsaktiviteter med mera bör det dock betonas att inkludering inte enbart handlar om att få fler människor i arbete. Det är lika viktigt för alla att människor ges möjligheten att verka i ett socialt sammanhang. I regionen finns många frivilliga organisationer– inte minst Jämtland utmärker sig inom den kooperativa rörelsen och inom länets idrottsrörelse där båda har hög andel föreningar per capita. Inom ramen för dessa och liknande organisationer finns en möjlig utvecklingspotential.

De frivilliga organisationerna har sin grund i folkrörelsen och kallas ofta för det civila samhället eller den sociala ekonomin. Dåtidens frivilliga organisationer kom att bli den mekanism som historiskt sett byggde upp viktiga funktioner i glesa strukturer, bland annat i Mellersta Norrland – allt från välglyseföreningar till kooperativa handelsbodrar.

Med dagens demografiska utmaningar och en ökande mängd personer i utanförskap – både ekonomiskt och socialt – kan den sociala ekonomin vara ett sätt att bemästra effekten av en sviktande ekonomi bland grupper i utanförskap. Traditionellt sett lär föreningslivet ut en samarbetskultur och vidare också demokratiska principer. Den sociala ekonomins område präglas av jämlikhet och allas rätt att få delta i verksamheterna. Att vara medlem är ofta en ringa kostnad eller ingen kostnad alls.

Social ekonomi – en brygga för utsatta grupper

Varannan svensk är engagerad i frivillig organisation – ett engagemang som varit stabilt sedan 1992.³⁸ Männen gör cirka 14 timmars frivilligt arbete per månad mot kvinnornas cirka 13 timmar. Det är unikt i världen – samtidigt finns studier som pekar på att den svenska föreningsmodellen sakta håller på att urholkas. Trots det fortsätter idrotten vara den frivilligorganisation där närmare en miljon vuxna gör frivilla insatser (figur 25).

FIGUR 25. ANDEL ENGAGERADE KVINNOR OCH MÄN I DE VANLIGASTE FRIVILLIGA SAMMANSLUTNINGARNA³⁹

Kvinnor återfinns i kooperativen och i de humanitära organisationerna medan männen finns i idrotten och i intresseorganisationerna. Det är de medelålders som engagerar sig i föreningslivet och på landsbygden deltar fler kvinnor medan männen är mest aktiva i småsamhällen och mindre städer.

Hög utbildning och hög inkomst ökar sannolikheten för att arbeta ideellt. Dock är personer, födda utanför Sverige, mindre aktiva. Det gäller för båda könen. Engagemang i föreningslivet

³⁸ Longitudinell studie, Ersta Sköndal

³⁹ Källa: Riksidrottsförbundet och Demoskop

tycks ha ett samband med betalt arbete då arbetsplatsen ofta tjänar som ingång till föreningarna. Att länka samman föreningslivet med de grupper som står utanför arbetsmarknaden blir därmed extra viktigt. Föreningslivet kan då bli ett komplement till andra insatser som görs för de som står utanför arbetsmarknaden, men även för grupper som av andra orsaker befinner sig i ett utanförskap.

Särskilt utsatta grupper i Mellersta Norrland

EU:s definition av risk för fattigdom i ekonomiska termer innebär att en person har en inkomst efter skatt som understiger 60 procent av landets medianinkomst. Att vara fattig handlar om att sakna ekonomiska resurser som gör det möjligt att leva på en nivå som anses godtagbar i samhället. I Sveriges har andelen som löper risk för fattigdom ökat de senaste åren. Från en nivå om 12 procent av befolkningen 2008 till cirka 14 procent 2011. Omräknat i personer av den Mellersta Norrlands arbetskraft så skulle det handla om cirka 8000 personer.

I vissa grupper är det vanligare att leva med relativt låga inkomster. Bland de utrikes födda från länder utanför Europa var medianinkomsten efter skatt cirka 152 000 kronor år 2011. De som är födda i ett annat europeiskt land har en inkomst på närmare 200 000. Den grupp som riskerar fattigdom i Mellersta Norrland kan utifrån detta generella resonemang återfinnas bland flera utrikes födda.

En grupp som inkomstmässigt halkade efter i Sverige mellan 2005 och 2010 var de arbetslösa – där de som riskerade att hamna i fattigdom ökade med cirka 50 procent under denna period. Detta får konsekvensen att barnfattigdomen ökar – det vill säga barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer. Av Rädda Barnens årsrapport framgår att barnfattigdomen i regionen omfattar över 10 000 barn mellan 0-17 år. (tabell 8).⁴⁰

TABELL 7. ANTAL BARN I EKONOMISKT UTSATTA FAMILJER, 0-17 ÅR, FÖRDELAT PÅ KOMMUNGRUPPER, 2012

Antal barn i hushåll med:			
	Låg inkomststandard	Försörjningsstöd	Försörjningsstöd och låg inkomststandard
Fjällnära kommuner	873	642	228
Inlands- och kustkommuner	733	924	278
Stadskommuner	2734	3399	1012
Mellersta Norrland totalt	10 823		

Skillnaderna mellan de fattigaste och rikaste hushållen har ökat de senaste tio åren. Risken att leva i ett fattigt hushåll är drygt fyra gånger så hög bland barn med utländsk bakgrund jämfört för barn med svensk bakgrund (2010). Även i familjer med en utlandsfödd förälder är risken stor att leva i ett fattigt hushåll. Risken för ekonomisk utsatthet ökar också bland barn till ensamstående föräldrar – störst risk löper barn med en ensamstående utlandsfödd förälder. Antalet barn i Sverige med en arbetslös mamma har ökat från 81 000 år 2008 till 116 000 år 2010, vilket motsvarar 6 procent av alla barn under 18 år. Antalet barn som bor med en arbetslös pappa har ökat från 55 000 till 82 000 under samma period. Det motsvarar 4 procent av barnen. I båda fallen pekas två utsatta grupper ut, föräldrar och barn.

⁴⁰ Barns ekonomiska utsatthet, Rädda Barnen, Årsrapport 2012:2

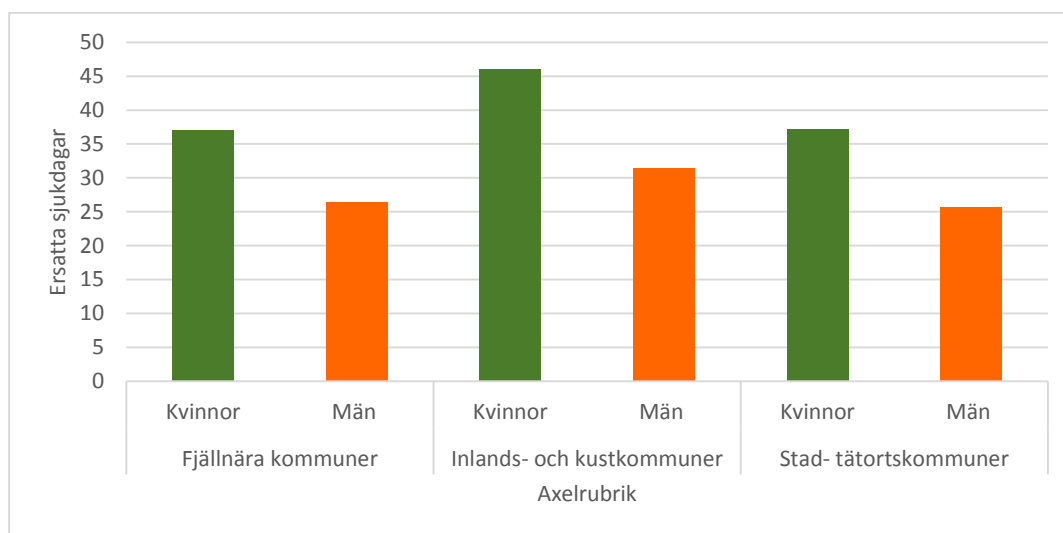
Svag ekonomi hindrar barnen från att delta i sociala aktiviteter. Inom idrottsrörelsen är exempelvis mediankostnaden för ett år i en ishockey- eller ridklubb cirka 10 500 kronor. De billigaste idrotterna, gymnastik och fotboll, kostade 2700 respektive 3 700 kronor.⁴¹ Ett annat exempel är årliga avgifter vid kommunala musikskolor i regionen. Kostnaden varierar mellan 750 kronor och en dryg tusenlapp. Fjällkommunerna har den högsta kostnaden och de övriga ligger lika. Dock dras kostnaden ned för stadskommunerna eftersom Sundsvall är den enda kommunen med nolltaxa – medelvärde för de övriga fyra städerna är 925 kronor (tabell 8).

TABELL 8. AVGIFT PER ÅR (MEDELVÄRDE) KOMMUNAL KULTUR/MUSIKSKOLA, MELLERSTA NORRLAND (2010)

Fjällnära kommuner	Inlands- och kustkommuner	Stad - tätortskommuner
1012	750	740

Ohälsa, utanförskap och utsatthet

Ohälsotalet (ersatta sjukdagar) i Mellersta Norrland är högre än i riket, bland länen hade Jämtland i december 2012 inom regionen det högsta ohälsotalet i landet och Västernorrland det tredje högsta.⁴² Ohälsotalet skiljer sig kraftigt åt bland kvinnor och män, dessutom skiljer sig ohälsotalen inom regionen (figur 26).

FIGUR 26. OHÄLSOTALET I DECEMBER 2012, PER KOMMUNGRUPP OCH KÖN

Regionens kvinnor har ett mycket högt ohälsotal, särskilt i inlands- och kustkommunerna. Kvinnor har allt sedan 1980-talet varit sjukskrivna i högre utsträckning än män, något som ökat över tid. Kvinnor är också sjukskrivna fler dagar än män, i samtliga yrken. De som arbetar i fysiskt ansträngande miljöer har högst sjukfrånvaro – bland annat inom vård och omsorg och inom bygg- och anläggningsverksamhet.

I Socialstyrelsens årsrapport 2013 om folkhälsan i Sverige framgår att skillnaderna i hälsa dels grundläggs tidigt och dels har koppling till en persons socioekonomiska status. Lågutbildade har

⁴¹ Riksidrottsförbundets kostnadsundersökning, 2009, Genomförd av CMA Research AB

⁴² Ohälsotalet är Försäkringskassans mått på frånvarodagar som ersätts från sjukförsäkringen under en 12-månadersperiod. Antal utbetalda dagar med sjukpenning etc relaterat till antal registrerade försäkrade (befolkningen) 16-64 år

sämre hälsa, har sämre hälsoutveckling och upplever mer psykisk ohälsa än högutbildade. Uppväxtmiljön har stor betydelse för hälsovanorna – daglig rökning och fetma bland unga är vanligare i utsatta grupperna. Personer med kortare utbildning lever oftare i miljöer med socioekonomisk utsatthet. Här är också förekomsten av våld vanligare, där övergrepp och misshandel leder till sjukhusvård.

Därmed kan konstateras att många barn återfinns i familjer som gör att barnen definieras som fattiga barn. I familjerna återfinns framför allt arbetslösa, utlandsfödda och ensamstående småbarnsföräldrar. Här bör också tilläggas att det finns en väsentlig skillnad om det är män eller kvinnor det rör sig om. En arbetslös, ensamstående mamma från ett utomeuropeiskt land återfinns oftare i socioekonomiskt utsatta grupper. De som av olika skäl tvingas leva under förhållanden där både utbildning och ekonomi är en ständig bristvara – får också hälsoproblem, något som är betydligt vanligare bland kvinnor.

Utöver att fånga upp utsatta grupper inom ramen för både utbildning och arbetsliv finns behovet av andra insatser. Även om den sociala ekonomin – med dess föreningar – kan fungera som en brygga mellan de som befinner sig i utanförskap och det samhälleliga livet är detta inte givet. Inom föreningslivet finns strukturer som grundlagts redan av de gamla folkrörelserna – vilka kan vara lika inkluderande som exkluderande. Det svenska föreningslivet är så unikt i sitt slag att dess motsvarighet enbart återfinns i de nordiska länderna. Att som utrikes född känna till outtalade normer, förväntningar och krav är därmed inte givet. I föreningslivet finns i regel ideellt engagerade vars insatser går åt till att driva verksamheten – att skapa tid och utrymmer för att skola in utrikes födda i svenskt föreningsliv kan vara en utmaning. Trots det är det rimligt att anta att den sociala ekonomin är ett viktigt verktyg för att påverka utveckling i lokalsamhällen runt om i Mellersta Norrland.

Sociala innovationer och arbetsmarknad

Ett vanligt förekommande argument är möjligheten att inom kvinnodominerade yrken – vård, skola, omsorg – uppmuntra kvinnor till socialt entreprenörskap eller sociala innovationer – i »sin egen bransch«. Tanken är god, samtidigt bör ett varningens finger höjas för risken att könssegregeringen på arbetsmarknaden cementeras ytterligare. Att uppmuntra och stimulera kvinnor till innovativa satsningar eller entreprenörskap är självklart – inte minst bland de kreditgivare som bedömer olika affärsidéer.

Insatser och aktiviteter som kan minska en könssegregerad arbetsmarknad är viktiga för att åstadkomma en ökad dynamik i regionens näringsliv och för en hållbar tillväxt. Alla utbildningsnivåer bör därför arbeta med att bryta könssegregerade normer och strukturer. Strukturförändringar efterlyses ju också inom ramen för föregående programperiod.

Ett exempel på hindrande strukturer kan ses i det faktum att långtidsarbetslösa eller långtidssjukskrivna kvinnor, generellt sett, får en sämre ekonomisk standard än motsvarigheten bland män. I ett ekonomiskt perspektiv är en kvinnas sjukpenning, pension eller annan form av skattepliktiga bidrag baserade på hennes inkomst. Lönesättning är ett strukturella fenomen. Kvinnors sämre ekonomi begränsar hennes valmöjligheter och därmed också rätten till ett självständigt liv.

Målkonflikter

Även om halva befolkningen i Mellersta Norrland inte är sysselsatta ingår de inte per automatik i de grupper som kan anses socioekonomiskt utsatta och där särskilda insatser bör göras. I ett långsiktigare perspektiv kan dock behoven av arbetskraft beröra personer i pensionsåldern – vilket i sig indikerar särskilda insatser när det gäller fortbildning och omskolning. I gruppen sysselsatta finns också behov av fortbildningsinsatser och stimulans för att öka rörlighet på arbetsmarknaden. Samtidigt är det av vikt att prioritera bland särskilt utsatta grupper. Den här analysen har pekat ut flera grupper och genom HDI-index pekas även vissa kommuner ut. Det rör exempelvis regionens arbetslösa, avhoppare från skola och de som inte fullföljer gymnasiet samt långtidssjukskrivna och andra personer som står utanför arbetsmarknaden. En grupp som är svår att fånga inom ramen för offentlig statistik är personer med funktionshinder. Denna grupp ska dock inte förglömmas. Även om alla grupper kan anses angelägna att satsa på kan det också krävas prioriteringar. Sådana prioriteringar kan göras utifrån olika parametrar, vilket belyses med exempel ur rapporter från bland annat SCB och Socialvetenskaplig tidskrift (tabell 9).

TABELL 9 MOTIV, PRIORITERING BLAND UTSATTA GRUPPER, SCB OCH SOCIALVETENSKAPLIG TIDSKRIFT 2003-2011⁴³

Arbetslösa	Motiv för att prioritera bland utsatta grupper
1. Ungdomar	Långsiktig effekt av utbildningsinsats, yrkesverksam under lång period
	Unga mindre ekonomiskt sårbara, möjlighet att bo hemma, fåtal familjeförsörjare
	Rörligare på arbetsmarknaden, risken att insatser betalar sig i andra regioner
	Har en gemenskap i arbetslösheten, delas av många i samma generation, kan undvika utanförskap
2. Äldre, ej hemma-varande barn	Kortare yrkesverksam period, god effekt på försörjningsbörda, synergieffekter genom tidigare yrkes- och utbildningserfarenhet
	Ekonomi kan upprätthållas av annan vuxen, inga barn är beroende av inkomsten
	Viss rörlighet på arbetsmarknaden, svårt bryta könsmonster, beroende av sociala nätverk
	Mindre risk för utanförskap då gruppen ofta har väl fungerande sociala nätverk
3. Ensamtstående föräldrar	Medellång yrkesverksam period, synergieffekter genom tidigare yrkes- utbildningserfarenhet, medelgod effekt på försörjningsbörda
	Ekonomiskt sårbara, arbetslöshet drabbar tredje part, barn
	Mindre rörlig och flexibel på arbetsmarknaden, stort behov av stabila sociala nätverk för barnen
	Riskerar både sitt eget och barnens utanförskap
4. Utrikes födda	Samma som ovan – i grupperna 1-3, god effekt på försörjningsbörda
	Ekonomiskt sårbara, i parförhållanden är risken stor att båda är arbetslösa, drabbar tredje part, barn och gamla
	Rörlig på arbetsmarknaden då de saknar sociala nätverk/band till regionen
	Befinner sig i utanförskap som förstärks av arbetslöshet, hemmavarande barn drabbas
5. Funktionsnedsatta	Samma som ovan – i grupperna 1-3, effekt på försörjningsbörda varierar med funktionsnedsättning
	Mindre ekonomiskt sårbara då andra stödformer kan komplettera
	Mindre rörliga på arbetsmarknaden, beroende av sociala nätverk och arbetsplatsens utformning och läge
	Befinner sig redan i ett utanförskap, förstärks av arbetslöshet

⁴³ Urval ur artiklar under temat »Konsekvenser av arbetslöshet« 2003-2010. www.socialvetenskap.se samt SCB:s rapporter kring arbetslöshet.

Hur ska Mellersta Norrland arbeta inom ramen för socialfonden?

Den socioekonomiska analysen utgör en grund för hur Mellersta Norrlands regionala tillväxtansvariga aktörer, berörda myndigheter, arbetsmarknadens parter, ideella organisationer och de regionala kompetensplattformarna med flera kan använda socialfonden där den gör bäst nytta i regionen. Detta konkretiseras i det Nationella Programmet för Socialfonden – och genomförs med stöd av en regional handlingsplan. Det nationella programmets övergripande syfte är att förstärka och utveckla den nationella arbetsmarknadspolitiken.

Mot bakgrund av detta syfte, ovanstående tabell och den nu genomgångna analysen är det därför relevant att fråga sig om det är lika viktigt att satsa medel från socialfonden i ett bredare perspektiv – eller om det finns mer eller mindre angelägna områden och grupper i Mellersta Norrland?

Valet är inte helt enkelt. Dels kan det tyckas angeläget att matcha arbetsgivarnas behov med insatser riktade till de grupper som har potential att skapa utveckling i regionen. Dels kan det vara angeläget att få individer att gå från ett utanförskap (oavsett vilken form) – till att gradvis integreras i samhälleliga och vardagliga rutiner, förväntningar och krav.

Motiv till investeringsprioriteringar i Mellersta Norrland

Den socioekonomiska analysen är ett led i arbete med den regionala handlingsplanen för Mellersta Norrland. Regionen har också valt tre övergripande mål, inklusive med investeringsprioriteringar (vilka redovisades på sidan 3). Dessa ligger väl i linje med EU:s utvecklingsstrategi Europa 2020 – som pekar ut att sysselsättning ska främjas och arbetstagarnas rörlighet på arbetsmarknaden ska stödjas. EU 2020 lyfter också att investeringar ska göras inom ramen för utbildningar och att det livslånga lärandet ska stimuleras. Utöver det handlar EU 2020 det också om att bekämpa fattigdom och främja social inkludering. Mer precist är EU:s målsättning att minska antalet människor som lever eller riskerar att leva i fattigdom. Ett mål är att 75 procent av befolkningen i åldrarna 20-64 år ska vara förvärvsarbetande år 2020. För svensk del är målsättningen 80 procent. När det gäller utbildning är målet att andelen 30-34 åringar som har minst en 2-årig eftergymnasial utbildning ska uppgå till minst 40 procent. Sveriges nationella mål är minst 40-45 procent. Ett annat utbildningsmål inom EU 2020 är att minska avhoppet från gymnasiet till mindre än 10 procent fram till år 2020.

Som analysen lyft fram står många utanför arbetsmarknaden, bland annat på grund av en låg utbildningsnivå, men även språkliga och kulturella skillnader kan bidra till utanförskap. Utbildningsorganisationerna måste samverka, mellan varandra och med näringslivet för att matcha utbildning med arbetsgivarnas behov. Höjd utbildning ökar rörligheten på arbetsmarknaden, dock begränsas detta av en dålig infrastruktur. Ytterligare ett område som är centralt i analysen är frågan om jämställdhet, i synnerhet på arbetsmarknaden men även vid de företag och organisationer som nu ligger i »pipe-line« för att rekrytera ersättare för de som går i pension.

Kunskap om vilka mekanismer som döljer sig bakom det faktum att kvinnor och män ges olika förutsättningar är också ett viktigt område att verka inom. Slutligen är det också en fråga om att prioritera mellan utsatta grupper i samhället där olika insatser ska viktas och riktas till grupper där de förväntas göra bäst nytta. Inom ramen för vad utbildningsorganisationer och arbetsmarknadens parter kan göra för att bidra till EU-2020 målen fungerar också den sociala ekonomin som ett viktigt komplement i arbetet med att bidra till målsättningarna.

De utmaningar som Mellersta Norrlands står inför har, med utgångspunkt i analysen, landat i följande formuleringar:

- För att kostnaderna för samhällets åtaganden ska kunna finansieras måste så många som möjligt ha ett arbete. Långtidsarbetslösa och andra utsatta grupper har oberoende av konjunkturer svårt att ta sig in på arbetsmarknaden. Olika slag av insatser som bidrar till att de som står utanför arbetsmarknaden får hjälp att ta sig in är av avgörande betydelse för både individerna själva och för regionen.
- Fördelningen av familjens hushållssysslor, ansvaret för omsorg av barn och gamla leder tillsammans med föråldrade strukturer till att kvinnor i vår region har lägre löner och en mer begränsad arbetsmarknad än män. Kvinnor har också högre ohälsotal än män. Både kvinnor och män vinner i det långa loppet på att mönstren bryts.
- En fullständig gymnasieutbildning är näst intill en förutsättning för att komma in på arbetsmarknaden eller att söka till högre utbildning. För att kunna få en gymnasieutbildning krävs att man lämnar grundskolan med behörighet att söka till gymnasiet. Mycket tyder på att insatser måste sättas in redan i grundskolan för att öka andelen elever som slutar nionde klass med behörighet att söka till gymnasiet. Insatser för att motverka tidiga avhopp från skolan bidrar till att minska antalet individer som senare i livet har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden.
- Ett föränderligt arbetsliv medför krav på välutbildade medarbetare. För företagens utveckling är det viktigt med tillgång till arbetskraft med rätt kompetens. För individerna är det viktigt att ha möjlighet till fortbildning för att behålla sin attraktivitet på arbetsmarknaden.
- Med dagens demografiska utmaningar och en ökande mängd personer i utanförskap – både ekonomiskt och socialt – kan den sociala ekonomins mekanismer bemästra effekten av en sviktande ekonomi. Den sociala ekonomin kan också utgöra en brygga mellan utsatta grupper och ett aktivt socialt liv.
- Diskriminering och utanförskap måste förhindras i alla former. Trots den stora utflyttningen från vår region, våra behov av arbetskraft inom flera sektorer så är, med enstaka undantag på kommunnivå, andelen utrikesfödda betydligt lägre i vår region än i riket i sin helhet. Att regionens förmåga hittills varit dålig när det gäller att locka och behålla personer med utländsk bakgrund tyder på att vi behöver sätta in aktiva åtgärder bland exempelvis myndigheter och företag och vidare skapa förståelse för de referensramar som utlandsfödda bär med sig när de flyttar in till regionen.

Bilaga 1. Variabler i HDI – Index mänsklig utveckling

De 18 variablerna som studerats:
Skolan
1. Underkända, andel i ett eller flera ämnen i åk 9. Med justering för socioekonomisk bakgrund (salsavärde)Skolverket vt 2011.
2. Avhoppade från gymnasiet. Andel elever som inte fullföljer den treåriga gymnasieutbildningen inom fyra år. Skolverket 2011
3.Universitetsövergång inom 3 år. Andelen elever från gymnasiets examensår 2008 som gått över till universitet inom 3 år, alltså fram till och med år 2010/11. Skolverket
Jobben
4. Ungdomsarbetslöshet. Andel arbetslösa ungdomar 18-24 år av den registerbaserade arbetskraften (februari 2012). Arbetsförmedlingen.
5. Arbetslöshet. Andel arbetslösa som andel av registerbaserade arbetskraften i varje kommun. Februari 2012. Arbetsförmedlingen.
6. Arbetslöshet bland utrikes födda. Andel arbetslösa bland utrikesfödda, april 2012. Avser den registerbaserade arbetskraften. Arbetsförmedlingen
7. Långtidsarbetslöshet. Öppet arbetslösa och programdeltagare utan arbete i mer än 6 månader som andel av befolkningen 20-64 år, 2012 (april). Arbetsförmedlingen.
Hälsan
8. Långtidssjukskrivna, andelen. Antalet pågående sjukfall med en sjukskrivningsperiod 90 dagar eller längre per 100 försäkrade per kommun. Per den 31 december 2011.
9. Förtidspensionerade. Andel av befolkningen som fick sjuk- eller aktivitetsersättning under april 2012. Försäkringskassan.
10. Medellivslängd. Återstående medellivslängd för 0-åringar år 2007-2011. SCB
Pengarna
11. Inkomst. Lönesumma per sysselsatt, =Lönesumman för hela kommunen dividerat med förvärvs-arbetande i befolkningen som var 16 år och äldre år 2010. I lönesumman ingår får kontrolluppgifter från Skatteverket, även feriearbetande ungdomar.
12. Betalningsförelägganden. Antal ansökningar om betalningsföreläggande under 2011 i förhållande till folkmängd (exklusive juridiska personer). Kronofogdemyndigheten.
13. Bidragsindivider. Antalet biståndsmottagare 20-64 år som andel av befolkningen 20-64år. Socialstyrelsen och SCB. Genomsnitt av åren 2008-2011
Hopplöshet och Utanförskap
14. Sårbarhetsindex. Rang beroende av enskilda företag 2009, vägt med rang för utpendling 2009. Från Svenskt Näringslivs/Tillväxtverkets rankning av "Sårbara kommuner", tabell 3, kolumn 2. År 2011
15. Utflyttning. Befolkningsökning/-minskning i procent mellan år 2002 och 2011. SCB.
16. Husprisindex 10 år. Prisförändring på hus i procent mellan 2001 och 2011 (10 år) SCB.
17. Ungas utanförskap. Andel unga 20-25 år som varken arbetar eller studerar, 2010. SCB.
18. Vuxnas utanförskap. Andel av befolkningen 20-64 år som varken arbetar eller studerar, 2010. SCB.
Utländsk bakgrund är invandrare och barn födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar
LFK = Lokalt Företagsklimat, Svenskt Näringslivs årliga rankning över det lokala företagsklimatet. Detta bygger såväl på det faktiska företagandet och företagsamheten till företagandet som företagarna upplever i kontakter med kommunen, hos media och bland allmänheten.